

תחיית המתים

בתנ"ך

Tikkun Lail Shavuos 5773

Young Israel of Woodmere

Rabbi Andrew Sicklick, DDS

Volume 9

2013

לעילוי נשמת

שרה רבקה בת הרב נחום

Sara Lamm Dratch

“Divide the time which you can devote to the study of the Torah into three portions. One third devote to the Written Law. Learn from the Torah the origin and mission of your people, and the utterances of God which reveal to you how to fulfill this mission. Learn from the Prophets to know your people as the bearers of this law, in the fight against the deification of wealth and enjoyment and the evil example of the nations; learn to know your own destiny as the outcome of this struggle, and let your own spirit take fire from the spirit of the Prophets. Learn to contemplate, to understand and to love the lofty mission of your people and its age-long record of scorn and sorrow, learn to recognize its grandeur in its degradation. And in order to support yourself spiritually and to guide your steps in your own passage through life, attune yourself to the sweet harp-notes and the words of wisdom of the noble writers in the *Kethuvim*, drawn from the fountain of their own life-experience.” **(Horeb ¶494)**

“thoughts are aroused by quoting verses from תורה (the national task), כתובים (the realization of this duty, in individual life, and the general destiny of mankind that is perceived by the individual through this realization), and נביאים (the realization of Torah in national life, revealed by God for the same purpose).” **(Horeb ¶656)**

How do we get to the topic?

שמות פרק כ

יד) וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השפר ואת ההר עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק:

טו) ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות:

טז) ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו:

יז) ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: פ

מלבי"ם שמות פרק כ פסוק יד

יד) וכל העם ראים את הקולות. המראות המפחידות אשר ראו במעמד הר סיני היו פי שנים, א] מחזות נבואיות שהשיגו בעת החזון ע"י כח הדמיוני וחוש המשותף הפנימי כמו הקולות והמראות שהשיגו הנביאים בעת החזון, ב] קולות ומראות ממשיים שראו ושמעו בעיניהם ובאזניהם הגשמיים, כי כבר אמרו חז"ל (שבת דף פח) שעל כל דבור ודבור ששמעו מפי ה' יצאה נשמתו, ר"ל שאחר שלא היו מוכנים אל הנבואה והיה חומרם מסך מבדיל בינם ובין הקדש ולא יכלה נפשם להפרד בעודה בגויה לכן התפשטה לגמרי ונפרדה מגופם כמו בעת המיתה, ובעת ההיא ראו הקולות והלפידים בעין הנפשי הפנימי בעין הנבואי, ועז"א וכל העם ראים את הקולות ואמרו חז"ל שהיו רואים את הנשמע ושומעים את הנראה שזה ע"י החוש המשותף הפנימי, ואחרי כלות הדבור שחזרה נפשם לגופם וכמ"ש חז"ל הזיל הקדוש ברוך הוא טל של תחיה והחזיר נשמות לפגרים מתים אז ראו הקולות והלפידים בעין בשר כי היו ג"כ קולות ולפידים נמצאים בפועל, ואז חזרו לאחוריהם י"ב מיל כמ"ש חז"ל (שם), ועז"א שנית וירא העם. שהוא על ראייה המוחשת ואז וינועו ויעמדו מרחוק, [ובאשר דבר זה נמשך בכל משך הדברות הקדים את השם אל הפעל שזה מורה על דבר שנעשה קודם לכן], ובמ"ש ויאמרו אל משה, יש פלוגתא במדרש שלמ"ד

ששמעו כל הדברות מפי הגבורה היה זה אחר גמר הדברות, ולמ"ד שרק שתי דברות שמעו מפי הגבורה היה זה אחר הדבור השני, ועכ"פ מבואר שלא כדעת הרמב"ן שפי' שזה היה קודם עשרת הדברות, שאם כן למה אמר ה' למשה רד העד בעם, אחר שהם בעצמם כבר נעו ועמדו מרחוק עוד קודם הדברות:

מלבי"ם שמות פרק כ פסוק טו

טו) ויאמרו אל משה. אז חזרו בהם ממה שבקשו תחלה שישמעו כל התורה מפי ה' בעצמו שלא ע"י אמצעי אחר שראו שאין מוכנים לזה, ויאמרו דבר אתה עמנו ונוכל לשמוע ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות אחר שנשמתם יוצאת בכל דבור לאו כל יומא מתרחיש ניסא:

שמות רבה (וילנא) פרשת יתרו פרשה כט

א"ר לוי שני דברים שאלו ישראל מלפני הקדוש ברוך הוא שיראו כבודו וישמעו קולו והיו רואין את כבודו ושומעין את קולו, שנאמר (דברים ה) ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו, וכתוב (שם/דברים ה') ואת קולו שמענו מתוך האש, ולא היה בהם כח לעמוד שכיון שבאו לסיני ונגלה להם פרחתם על שדבר עמהם שנאמר (שיר/השירים/ה) נפשי יצאה בדברו, אבל התורה בקשה עליהם רחמים מלפני הקדוש ברוך הוא, יש מלך משיא בתו והורג אנשי ביתו, כל העולם כולו שמחים ובניך מתים, מיד חזרה נשמתן שנאמר (תהלים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש:

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ו

ג חכו ממתקים, ר' עזריה ורבי אחא בשם ר' יוחנן אמרו בשעה ששמעו ישראל בסיני אנכי פרחתם נשמתן הה"ד (דברים ה') אם יוספים אנחנו לשמוע הה"ד נפשי יצאה בדברו, חזר הדיבור לפני הקדוש ברוך הוא ואמר רבונו של עולם אתה חי וקיים ותורתך חיה וקיימת ושלחתני אצל מתים כולם מתים באותה שעה חזר הקדוש ברוך הוא והמתיק להם את הדבור הה"ד (תהלים כ"ט) קול ה' בכח קול ה' בהדר, אמר ר' חמא בר ר' חנינא קול ה' בכח לבחורים, קול ה' בהדר, לתשישין, תני ר' שמעון בן יוחאי תורה שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל החזירה להם נפשותיהן הה"ד (שם/תהלים/י"ט) תורת ה' תמימה משיבת נפש, ד"א חכו ממתקים, למלך שדיבר כנגד בנו, ונתירא ונשמטה נפשו ממנו, כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו, התחיל מגפף ומנשק אותו, ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך, כך כשדיבר הקדוש ברוך הוא אנכי ה' אלהיך מיד פרחתם נשמתן, כיון שמתו התחילו המלאכים מגפפין ומנשקין אותם ואומרין להם מה לכם אל תיראו בנים אתם לה' אלהיכם, והקב"ה ממתיק בחכך הדיבור ואומר להם לא בני אתם אנכי ה' אלהיכם, עמי אתם, חביבין אתם לפני, והתחיל מפתה אותן עד שחזרה נשמתן והתחילו מבקשין מלפניו, היו חכו ממתקים, התחילה התורה מבקשת רחמים על ישראל מן הקדוש ב"ה אמרה לפניו רבש"ע יש מלך משיא בתו והורג את בן ביתו, כל העולם כולו שמח בשבילי ובניך מתים, מיד חזרה נשמתן הה"ד תורת ה' תמימה משיבת נפש.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף פח עמוד ב

ואמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב +שיר השירים+ לחיו כערוגת הבשם - כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם כולו בשמים. וכיון שמדיבור ראשון נתמלא, - דיבור שני

להיכן הלך? - הוציא הקדוש ברוך הוא הרוח מאוצרותיו, והיה מעביר ראשון ראשון, שנאמר +שיר השירים ה+ שפתותיו שושנים נוטפות מור עבר, אל תקרי שושנים אלא ששונים.

ואמר רבי יהושע בן לוי: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא יצתה נשמתן של ישראל, שנאמר +שיר השירים ה+ נפשי יצאה בדברו. ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן, דיבור שני היאך קיבלו? - הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים, והחיה אותם. שנאמר +תהלים סח+ גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה. ואמר רבי יהושע בן לוי: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא חזרו ישראל לאחוריהן שנים עשר מיל, והיו מלאכי השרת מדדין אותן, שנאמר +תהלים סח+ מלאכי צבאות ידדון אל תיקרי ידדון אלא ידדון.

תהלים פרק סו

(ט) ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני מפני אלהים אלהי ישראל:

(י) גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה:

(יא) חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים:

(יב) אדני יתן אמר המבשרות צבא רב:

(יג) מלכי צבאות ידדון ונות בית תחלק שלל:

מהרש"א חידושי אגדות מסכת שבת דף פח עמוד ב

יצאה נשמתן כו' ריב"ל דהוא מרא דהני דרשות לכאורה הוא סותר דבריו שאמר לקמן שחזרו לאחוריהן י"ב מיל אבל לא מתו ולעיל נמי אמר שנתמלא עולם כולו בשמים כדי להשיב נפשם כדאיתא במדרשות משמע דלא מתו וי"ל דכתות כתות היו לפי הטבע יש מהן דמחרדת הקולות נעשו חלשים ולא מתו לאותן הועילו הבשמים ויש מהן יותר חלשים בטבע עד שמתו ויש מהן שחזרו לאחוריהן:

דבור שני היאך קבלו כו' וה"ה דהמ"ל היאך חיו אח"כ אלא דרבנותא אשמעינן די' פעמים מתו ושוב חיו דהיינו בין כל דבור ודבור ומייתי ליה מדכתיב גשם נדבות בלשון רבים ולעיל מיניה כתיב ארץ רעשה וגו' דהיינו שעל ידי זה מתו ואתה גשם נדבות תניף וגו' להחיותם וקרי לטל גשם נדבות שהוא בא בנדבה לעולם שהטל אינו נעצר משא"כ הגשם לא בא אלא בזכות וק"ל:

תורה תמימה שיר השירים פרק ה פסוק ו

נפשי יצאה בדברו - א"ר יהושע בן לוי, בכל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא במתן תורה יצאה נשמתן של ישראל, שנאמר נפשי יצאה בדברו, וכי מאחר שמדבור ראשון יצאה נשמתן היאך קבלו דבור שני, הוריד הקדוש ברוך הוא טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם, שנאמר (תהלים ס"ח) גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננת לא [שבת פ"ח ב]:

תורה תמימה הערות שיר השירים פרק ה הערה לא

לא) מדלא פריך האיך חיו אחר שיצאה נשמתן נראה דהכונה יצאה נשמתן לאו דוקא יצאה ממש אלא כנוי לחלישות ועיפות יתירה עד שנראה כמת, והוא כעין הלשון אין התורה מתקיימת אלא במי שממית נפשו עליה, שאין הכונה ממית ממש, שהרי אח"כ לא שייך שוב קיום התורה, אלא הכונה שמצער ומחליש עצמו, וכן מצינו בלשון הכתוב וגם בעליו יומת שפירושו עונש, ובאיוב הן יקטלני לו איחל, דאין הפי' מיתה ממש, ובלשון חז"ל מה לי קטלא פלגא, שפירושו נזק, ועוד הרבה, וע' מש"כ בתו"ת פ' בראשית בפסוק כי היא היתה אם כל חי ובפ' חוקת בפסוק אדם כי ימות באהל. וגם ראה לזה דהלשון יצאה נשמתן הוא ע"ד צחות הלשון לחלישות ועיפות ולא כפשוטו מהא שנאמר שאמרו ישראל אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו, הרי דבדבור הראשון לא מתו, אלא שהיו קרובים לזה:

The Midrash Says p. 182-183:

“Although the *Bnai Yisrael* had requested to see Hashem’s Glory and to hear His Voice, their souls departed from their bodies when they actually experienced the Revelation...

“The *Bnai Yisrael* did not experience the full impact of the Divine Voice. Rather, each individual perceived it according to his unique capacity to experience the *shechina*. Nevertheless, they passed out after each Commandment since this level of prophecy actually exceeded their powers of perception.

One who perceives concepts that transcend his comprehension is harmed and may even perish as a result.

Four people delved into the deep secret meanings of Torah:

Ben Azai, after gazing at the shechina, died.

Ben Zoma became insane.

Elisha ben Avuya became an apikoros. He was then called “Achair.”

R’ Akiva emerged unscathed. When he arrived at the point which marked the limit of his comprehension, he restrained himself and did not gaze beyond it.

The Torah itself pleaded with Hashem to restore life to the *Bnai Yisrael*, arguing, “How can the universe be happy at receiving the Torah if your sons die in the process? Is it a cause for rejoicing if the king who married off his daughter at the same time kills all the members of his household?”

Hashem then sprinkled the Dew of Revival upon the *Bnai Yisrael*. This was the very Dew with which He will resurrect the dead in future times... After the first two Commandments, the *Bnai Yisrael* were so frightened that they begged Moshe to transmit the rest of the Commandments rather than hear Hashem’s voice again.

Although Hashem had known in advance that the *Bnai Yisrael* would not be able to survive hearing His Voice, He nevertheless granted their original request to hear Him. He did not want *K’lal*

Yisrael to claim in the future, “If only He had granted us a direct Revelation, we would never have served idols!”

Let My Nation Serve Me, p.222-225:

“The Jewish people had clamored for the singular privilege of seeing the *Shechinah* and hearing the Commandments directly from Hashem. But the experience was far more frightening than they had anticipated. The sight of the blazing fires, the wail of the *shofar* and the terrifying sound of the First Commandment spoken by the Divine voice were too overwhelming to endure. The people were gripped by a mighty fear. Their bodies and souls trembled with awe and dread.

Many people regretted their desire to experience the *Shechinah* directly. The weaker ones fainted, and the weakest of all, unable to endure the visions and the sounds, simply expired. The stronger ones retreated warily...

The angels Michael and Gavriel revived the ones who had expired and fainted...

After the Second Commandment, it started all over again. Most of the people shuddered and fainted away. The dread was unbearable. Some of them expired from fear. Others expired from love and yearning; the revelation was like a magnet drawing their souls from their bodies and pulling them to approach and cling to their Heavenly Source.

The Torah came to advocate on behalf of the Jewish people... What will happen to me now if the Jews will die?

The angels created from the words of the Commandments came to advocate on behalf of the Jewish people... Are you sending us to dead people?

Hashem took mercy on the Jewish people and softened the Divine utterances so that the people should be able to tolerate them and taste the sweetness of the Torah they were hearing. He also surrounded them with fragrant spices, perfumes and incense to revive them. A cool light dew came down and bathed the feverish bodies of the people who had fainted from the heat of the day and the blaze of the fire on the mountaintop. For many of the people who had fainted, the life-giving words of the Torah itself revived them...

The Jewish people were so overwhelmed by the awesome experience of hearing Hashem’s voice that their souls left their bodies and they fainted. But, when Hashem responded with kindness, mercy and love, they were revived.”

בראשית פרק מה

(כו) ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם:

כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם:

כח) ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות:

רמב"ן בראשית פרק מה פסוק כו

וכן על כן תפוג תורה (חבוקוק א ד), תבטל ותפסק:

וגם זה, ויפג לבו, שנתבטל לבו ופסקה נשימתו. כי פסקה תנועת הלב והיה כמת. וזה הענין ידוע בבוא השמחה פתאום, והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח, שיתעלפו רבים מהם בבוא להם שמחה בפתע פתאום, כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום, והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו:

והנה נפל הזקן כמת. ואמר כי לא האמין להם, להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם, כי הידוע בעלולף הזה שיציעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתקבע בו בנחת רוח, וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות, כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות, אז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה, וזהו ותחי רוח יעקב אביהם:

תולדות יצחק בראשית פרק מה פסוק כו

ויפג לבו. שהזקנים והחלשים יתעלפו בבא שמחה בפתע, שהלב יפתח והחום הטבעי יוצא, ונפול כמת, ואחר כך חזרה אליו נשמתו, וזהו שאמר ותחי רוח יעקב.

ספורנו בראשית פרק מה פסוק כו

כו) ויפג לבו. נתעלף וחסרה קצת דפיקת לבו ורוחו ממה שהיה קודם כמנהג בעלולף מדאגת לבו בהזכירם את יוסף:

כי לא האמין להם. לפיכך ותחי רוח יעקב ולא אבדה רוחו אחר כך כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממית בצאת הרוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנסה לפניו בעת הדאגה הקודמת כשלא האמין:

26-27. ויפג לבו כי לא האמין להם ... ותחי רוח יעקב — *And his heart fainted, for he believed them not ... The spirit of Jacob revived.* Careful examination of these two verses reveal what brings the Sforno to his unique interpretation. Jacob did not believe his sons, yet he fainted. After they convinced him, he revived. In the middle of these expressions — he 'didn't believe' and 'his spirit revived' — the brothers told their father *all* the words of Joseph. The Sforno feels that the sequence here is all important and occurred for Jacob's physical welfare. Extreme happiness and joy can be harmful, especially when one is taken unaware. To mingle concern with great *simchah* is beneficial, and to precede the inevitable acceleration of the heart with deceleration is prophylactic. Hence his fainting first prevented the shock of joy from harming him, and the information of five years more of famine tempered the intensity of the joy as well.

מזרחי (רא"ם) בראשית פרק מה

ויפג לבו נחלף לבו והלך מלהאמין, שלא היה לבו פונה אל הדברים. לשון "מפיגין טעמן" בלשון משנה וכמו "מאין הפוגות", "וריוח לא נמר", תרגומו וריחיה לא פג. הרמב"ן ז"ל טען ואמר "ואיננו נכון, כי לשון פוגה - בטול ושביטה, כמו (איכה ב, יח) 'אל תתני פוגת לך' וכן 'עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות' (איכה ג, מט) שנגרה תמיד מאין שביטה והפסק. וכן 'על כן תפוג תורה' (חבקוק א, ד) - תבטל ותפסק, וגם זה 'ויפג לבו' שנתבטל לבו ופסקה נשימתו, כי פסקה נשימת תנועת הלב והיה כמת.

אבן עזרא חבקוק פרק א

ד) על, תפוג - כמו ויפג לבו כל זמן שאדם חי דופק לבו בקרבו ובשעה שאמרו לו יוסף חי וידם לבו ולא דפק כי נבהל כמו אל תתני פוגת והעד ותחי רוח יעקב אביהם וטעם תפוג תורה תדם כאילו אין דין תור' בעולם:

חבקוק פרק א

א) המשא אשר חזה חבקוק הנביא:

ב) עד אנה יקוק שועתי ולא תשמע אזעק אליך חמס ולא תושיע:

ג) למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי ויהי ריב ומדון ישא:

ד) על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל:

1391 / HABAKKUK 1:1-2:8

LATER PROPHETS

1 ¹The prophecy that Habakkuk the prophet saw: *
²How long, O HASHEM, will I cry out and You not hear me; [how long] will I cry out to You [regarding] injustice and You not save? ³Why do You allow me to see iniquity and You look at evil deeds, with robbery and injustice before me, while the one who carries strife and contention still remains? ⁴That is why the Torah is weakened and justice never emerges. Since the wicked surround the righteous, therefore justice emerges distorted.

דעת מקרא

⁹ פירוש אחר: תפוג - תעמוד, כמו: ויפג לבו (בר' מה כו), פסק מלפעול, אף כאן 'תפוג תורה' - לא תפעל, לא יתקיים ולא יעשה דין התורה.

Remember the complaint of חבקוק for later

Why does it matter how to explain ויפג?

שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן שלח

והנה הריב"ש בתשו' סוף סי' מ"ה תפס קצת על הרמב"ם במ"ש מבן הצרפת/הצרפית/ ואני לא ידעתי שום תפיסה עליו כי ז"ל בספר המורה ח"א פמ"ב שם המיתה הוא מיתה ממש גם החולי החזק וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן [גבי נבל] פי' והרי לא מת ממש ולזה ביאר בבן הצרפת/הצרפית/ ויהי חליו חזק מאוד עד אשר לא נותרה בו נשמה

פי' דאי הוי כתיב וימת הוי אפשר לומר כעין מיתה קמ"ל לא נותרה בו נשמה כלל שוב כ' והאנדלוסי' אומר' נתבטלה נשימתו עד שלא הושגה לו נשימה כלל כמו שיקרה לקצת חולים בחולי השיתוק [שלאג] ובהחנק הרחם [קראמפף /כאב של התכווצות/] עד שלא יודע אם הוא חי או מת ויתמיד זה הספק יום או יומים עכ"ל הנה להרמב"ם יתואר מת חולי חזק מש"ה הוצרך לבאר בצרפית עד שלא נשארה בו נשמה נמצא להרמב"ם אפשר בן השונמית לא מת ממש אך בן הצרפית מת ולא נשארה בו נשמה ולהאנדלוסי' הוא בהיפוך סתם מיתה הוא מיתה ממש רק בנבל פרט הכתוב וימת לבו והוא לא מת כי בטלו הדופקים כמ"ש רמב"ן בפסוק ויפג לבו כי לא האמין להם ובצרפית פי' בהיפוך לא נותרה בו נשימה אבל הדופקים דפקו כי כן יארע בחולי (שלאג) וחינוק הרחם וחולי (קאלערא /כולירע/) ר"ל שלא נרגש בו אלא דפק בעורק הצדעים או הצוואר אבל נשימה ליכא אבל סתם מיתה הוא מיתה ממש נמצא לדידהו בהיפוך הוא בן השונמית היה תחיית המתים ממש אבל בן הצרפית לא היה רק החזרת הנשימה וסברא זו כתבו רדב"ז ח' חמישי סי' ב' אלפים ר"ג ושם דחה כל דבריהם ע"ש עכ"פ בין לרמב"ם בין לאנדלוסין לא יכישו תח"ה =תחית המתים= או בבן הצרפית או בבן שונמית אלא לרז"ל שניהם מתו ושניהם החיו אחרי מותם.

אבל כל שאחר שמוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה ואם אח"כ בטל הנשימה אין לנו אלא דברי תורתנו הקדושה שהוא מת ולא ילינו אותו והמטמא לו אם הוא כהן לוקה אחר ההתראה ומ"מ בש"ס נדה ס"ב ע"ב אמרי' גזרה שמא יתעלפו דבר פשוט הוא וממקומו הוא מוכרע דאמרי' בעכו"ם דבחי לא מטמא לא גזרי' אחר מותו וקשה אימתי נדע שיעור מיתתו שנטהר מסמא שלו הלא טרם סימני עיכול אין מיתתו נודע ומה בינו לישראל אלא האמת יורה דרכו כי כמה שעות או אפי' יום ויומים קודם החלט מיתתו עפ"י בקיאי' המבינים סי' מיתה כמו אנשי החברא המתעסקים עם מתים בזמנינו קודם לזה כבר בטלו חושיותיו והרגשותיו ומוטל כאבן דומם בעילוף הסמוך למיתה והמתעסקים עומדים עליו ומצפים רגע יציאת הנפש עפ"י קבלתם שבידם והוא הרגש כ"ש בנשימה ודפיקה ידועה אבל לכל ההמוני' אין הפרש בין צורתו ושכבו קודם יציאת הנשמה ובין כמה שעות אח"כ עד התחלת ס' עיכול וא"כ משעת עילוף ההוא עד ס' עיכול שהוא לפעמים יום ויומים אין שום היכר להמונים אעפ"י שבינו לבינו המבינים שיצאה נשמתו בביטול נשימה קלה היא מ"מ כל בני בית לא ידעו ולא יבינו מה בין כלי מסמא שקודם או אח"כ כי בגופו לא הורגשו שום שינוי על כן טמאו את הכל עד שנולדו בו ס' עיכול ובעכו"ם שאינו מטמא מחיים אז מיד שהמבינים אמרו שבטלה נשימתו הקלה האחרונה אז מטהרין הכלי מסמא מיד.

Akeidas Yitzchak

Shemoneh Esrei: "The second blessing is dedicated to his son Isaac who provided a glimpse of the final resurrection at the *Akeidah*. Although he was never actually sacrificed, tradition teaches that Isaac's soul left his body for a brief instant and ascended to celestial heights, and then God returned it to revive his momentarily lifeless flesh." (p. 68)

שמואל א פרק כח

(ג) ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו ושאוול הסיר האבות ואת הידענים מהארץ:

- ד) ויקבצו פלשתים ויבאו ויחננו בשונם ויקבץ שאול את כל ישראל ויחננו בגלבע:
- ה) וירא שאול את מחנה פלשתים וירא ויחרד לבו מאד:
- ו) וישאל שאול ביקוק ולא ענהו יקוק גם בחלמות גם באורים גם בנביאם:
- ז) ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה ויאמרו עבדיו אליו הנה אשת בעלת אוב בעין דור:
- ח) ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל האשה לילה ויאמר קסומי קסמי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך:
- ט) ותאמר האשה אליו הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני:
- י) וישבע לה שאול ביקוק לאמר חי יקוק אם יקרך עון בדבר הזה:
- יא) ותאמר האשה את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי:
- יב) ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול:
- יג) ויאמר לה המלך אל תיראי כי מה ראית ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עליה מן הארץ:
- יד) ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה והוא עטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא ויקד אפים ארצה וישתחו: ס
- טו) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאם גם בחלמות ואקראה לך להודיעני מה אעשה: ס
- טז) ויאמר שמואל ולמה תשאלני ויקוק סר מעליך ויהי ערך:
- יז) ויעש יקוק לו כאשר דבר בידי ויקרע יקוק את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד:
- יח) כאשר לא שמעת בקול יקוק ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה עשה לך יקוק היום הזה:
- יט) ויתן יקוק גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל יתן יקוק ביד פלשתים:
- כ) וימהר שאול ויפל מלא קומתו ארצה וירא מאד מדברי שמואל גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה:
- כא) ותבוא האשה אל שאול ותרא כי נבהל מאד ותאמר אליו הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך אשר דברת אלי:
- כב) ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך:
- כג) וימאן ויאמר לא אכל ויפרצו בו עבדיו וגם האשה וישמע לקלם ויקם מהארץ וישב אל המטה:
- כד) ולאשה עגל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו ותקח קמח ותלש ותפהו מצות:

כה) ותגש לפני שאול ולפני עבדיו ויאכלו ויקמו וילכו בלילה ההוא:

רש"י שמואל א פרק כח

יג) אלהים ראיתי עולים מן הארץ - מלאכים שנים משה ושמואל שנתיירא שמואל שמא אני מתבקש בדין והעלה משה עמו כדאיתא (בחגיגה ד' ובתענית):

יד) מה תארו - ג' דברים נאמרו באוב המעלה אותו רואה ואינו שומע קולו והנשאל לו שומעו ואינו רואה ולפיכך שאל מה תארו ואחר לא רואה ולא שומעו:

והוא עוטה מעיל - שהיה רגיל ללבוש מעיל שנאמר ומעיל קטן תעשה לו אמו (שמואל א' ב' י"ט) ובמעילו נקבר וכן עלה וכן לעתיד לבא יעמדו בלבושיהם:

טו) הרגזתני - החרדתני:

גם ביד הנביאים גם בחלומות - אבל באורים ותומים לא אמר לו ואף על פי ששאל בהם כמו שאמור למעלה שהיה בוש ממנו על שהרג נוב עיר הכהנים:

ואקראה לך - לשון ואזעק אחריו כמו נקרא נקראתי בהר הגלבע (שמואל ב' א' ו') וכמו ושם נקרא איש בליעל (שמואל ב' כ' א') הוצרכתי להיות נקרא אליך שתודיעני מה אעשה:

טז) ולמה תשאלני - הרי שאלת מן הנביאים החיים:

רד"ק שמואל א פרק כח פסוק כד

ותפהו מצות - האל"ף נעלמת מהמכתב ואמר זה להודיע כי מיהרה לאפייתו ולא המתינה לו עד שיחמץ להאכילו מהרה לפי שראתה אותו נבהל מאד ואני רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצא כתוב אמרו רז"ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המניח עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדברים דברים העתידיים ופירוש מבין הפרקים שמשמיע קול נמוך מבין פרקי איבריו ומתחת שחיו על ידי מעשים שעושה שמקיש בזרועותיו וי"א אף מקטיר קטרת לשד והשד הוא העונה והמדבר ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת ופי' המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל פי הקבר כדרך ששמע שאול קולו של שמואל והקול נמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך הנשאל בגלגלת גם הוא יקרא אוב ופירושו שיש עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשים עד שידמה שיוצא קול נמוך מאד וידמה לו באותו הקול שואל ומשיב כן פירשו רז"ל, והרב החכם הגדול רמב"מ ז"ל פירש במעשה אוב בהקשת זרועותיו שאמר שאוחז שרביט של הדם בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברים ידועים אצלם אחרי אשר הקטיר קטורת ידוע אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים מתחת לארץ בקול נמוך מאד וכאילו אינו נכר באוזן אלא במחשבה מרגיש בו ופי' מעשה גלגלת שלוקח גלגלת המת ומקטיר לה קטרת ומנחש בה עד שישמע כאלו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו ועוד אמרו רז"ל שלשה דברים נאמרו במעלה זכורו המעלה רואה ואינו שומעו ומי שצריך לו שומעו ואינו רואה מי שאינו צריך לו לא שומעו ולא רואה כך שמואל אשה שהעלתהו ראתהו ולא שמעתהו שאול שהיה צריך לו שמעו ולא ראהו ואבנר ועמשא שלא נצטרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו וראינו מחלוקת בין הגאונים בדבר הזה וכלם נשתנו כי מעשה האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרים כי לא דבר שמואל עם שאול וחסו ושלומו לא עלה שמואל מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד הכירה כי שאול הוא אך להראות לו כי מצד החכמה הכירה ומצאה דבר זה אמרה למה רמיתני ואתה שאול ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון נמוך וכאשר בא שאול

לדרוש מאתה וראתה אותו נבהל וידעה כי למחר יהיה יוצא למלחמה וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני ה' שמה בפי המגיד הדברים הנאמרים בפרשה ומה שאמר ויאמר שמואל אל שאול על מחשבת שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמר לו שמואל וימאסך מהיות מלך ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישראל כי דוד נמשח למלך ומה שאמר מחר אתה ובניך עמי מדרך סברא אמר זה, זהו פי' רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל ואמר אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז"ל בגמרא כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל אבל רב סעדיה ורב האי"י הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא יתברך החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנאמר ותזעק בקול גדול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה אלה דבריהם, ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה אם הקדוש ברוך הוא החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמר לו על ידי חלומות או על ידי אורים או על ידי הנביאים אלא על ידי אשה בעלת אוב ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולים אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו ומי יאמר שיטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו והנכון הוא מה שפירשנו:

סדר עולם רבה (ליינר) פרק יג

שמואל מת לפני מיתתו של שאול כארבעה חדשים, שנאמר ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים (שם /שמואל א' /כז ז).

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנב עמוד ב- דף קנג עמוד א

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו: אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד. אובא תמיא היכא אסקיה לשמואל בנגידא? - אמר ליה: התם בתוך שנים עשר חדש הוה. דתניא: כל שנים עשר חדש גופו קיים, ונשמתו עולה ויורדת. לאחר שנים עשר חדש הגוף בטל, ונשמתו עולה, ושוב אינה יורדת.

תוספות מסכת שבת דף קנג עמוד א

ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת - אף על פי כן כשהיא רוצה היא יורדת כי ההיא דלעיל דרבי אחי בר יאשיה וכהיא מעשה דר' בנאה דחזקת הבתים (ב"ב דף נח. ושם) דהוה מציין מערתא כי מטא למערתא דאברהם אבינו אשכחיה לאליעזר עבד אברהם דקאי אבבא אמר ליה מאי קא עביד אברהם כו' אמר ליה ניעול וניתי כו' אף על פי שנשמתו היתה גנוזה מתחת כסא הכבוד, מ"ר.

מלכים א פרק יז

(ח) ויהי דבר יקוק אליו לאמר:

- (ט) קום לך צרפתה אשר לצידון וישבת שם הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך:
- (י) ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים ויקרא אליה ויאמר קחי נא לי מעט מים בכלי ואשתה:
- (יא) ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך:
- (יב) ותאמר חי יקוק אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנהו ומתנו:
- (יג) ויאמר אליה אליהו אל תיראי באי עשי כדברך אך עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה: ט
- (יד) כי כה אמר יקוק אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תתן תת יקוק גשם על פני האדמה:
- (טו) ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל הוא היא והיא והוא וביתה ימים:
- (טז) כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר כדבר יקוק אשר דבר ביד אליהו: פ
- (יז) ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה:
- (יח) ותאמר אל אליהו מה לי ולך איש האלהים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני:
- (יט) ויאמר אליה תני לי את בנך ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא ישב שם וישכבהו על מטתו:
- (כ) ויקרא אל יקוק ויאמר יקוק אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה:
- (כא) ויתמדד על הילד שלש פעמים ויקרא אל יקוק ויאמר יקוק אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו:
- (כב) וישמע יקוק בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי:
- (כג) ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה ויתנהו לאמו ויאמר אליהו ראי חי בנך:
- (כד) ותאמר האשה אל אליהו עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר יקוק בפיוך אמת: פ

רש"י מלכים א פרק יז פסוק יז

(יז) חלה בן האשה - כדי שיצטרך למפתח של תחיית המתים כדאיתא בשילהי אגדתא דחלק;

(Rubin Edition, p. 171):

17-24. **Elijah resuscitates the child.** When He created the world, God assigned control of most natural phenomena to various forces, which we call the laws of nature. Three "keys," however, He kept for Himself: the keys of childbirth, rain, and resurrection. When Elijah swore that there would be no rain except by his word, God entrusted him with the key to rain. In his zeal to force the nation to repent, Elijah did not call for rain despite the increasing suffering of the people. Seeing that Elijah was not relenting, God devised a plan to take back control over rain. The son of Elijah's hostess became ill and died, and Elijah wanted to resuscitate him, but to do so he needed the "key," i.e., the ability to bring the child back to life. God would give him this ability for the moment, but He said that if Elijah was briefly given the key to life, the Master would be left with only the key of childbirth while Elijah the disciple would have the keys of both rain and life — clearly an unseemly situation. So God took back the key of rain, and in short order commanded Elijah to go to Ahab and end the drought (*Sanhedrin 113a*).

(Big Problem)

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ק"ג עמוד א- עמוד ב

מלכים א' י"ז+ ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ, כיון דחזא דאיכא צערא בעלמא + כתיב +מלכים א' י"ז+ ויהי דבר ה' אליו לאמר קום לך צרפתה, וכתיב +מלכים א' י"ז+ ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית. בעא רחמי למיתן ליה אקלידא דתחיית המתים, אמרי ליה: שלש מפתחות לא נמסרו לשליח: של חיה, ושל גשמים, ושל תחיית המתים. יאמרו: שתים ביד תלמיד ואחת ביד הרב! אייתי הא ושקיל האי, דכתיב +מלכים א' י"ז/י"ח+/ לך הראה אל אחאב [ואתנה] מטר. דרש ההוא גלילאה קמיה דרב חסדא: משל דאליהו למה הדבר דומה - לגברא דטרקיה לגליה ואבדיה למפתחיה. דרש רבי יוסי בציפורי: אבא אליהו

קפדן, הוה רגיל למיתי גביה, איכסיה מיניה תלתא יומי ולא אתא. כי אתא אמר ליה: אמאי לא אתא מר? - אמר ליה: קפדן קרית לי! - אמר ליה: הא דקמן, דקא קפיד מר.

רד"ק מלכים א פרק יז פסוק יז

(יז) עד אשר לא נותרה בו נשמה - יש מי שאומר שלא מת מכל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה אמו כי מת הוא וכן הוא אומר בדניאל לא נותרה בי נשמה אבל אותו הוא על דרך הפלגה והנכון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברין בני העולם:

(Rubin Edition, p. 173):

22. This miracle was unprecedented, for it had never before happened that a dead person should come alive. If so, how did Elijah know he could request such a thing? He derived it from Moses' prayer when he faced the rebellion of Korah and his cohorts (*Numbers* Ch. 16-17). In order to prove his veracity, Moses asked God to do something that had never before existed, and Korah's congregation was swallowed up by the earth. Knowing that God's trait of kindness is five hundred times greater than His trait of retribution (*Tosefta Sotah* 3:4), Elijah felt justified in asking for life (*Kol Simchah*).

23. ראי חי בנך — "See, your son is alive." Righteous people try to conceal their miracles. Elijah did not say that he had restored the child; he merely said that her son was alive, as if to imply that he had never died (*Chomas Anach*).

The plain sense of the phrase lends support to the view cited above that the child was *near* death, but had not yet died.

ילקוט שמעוני יונה רמז תקנ

ותני רבי אליעזר יונה בן אמתי בן צרפית אלמנה היה

"The introduction of the גר"א is actually a description of יונה. His נשמה was taken prior to his accomplishing his task. His נשמה (נפש) was restored for a second life, and he went on to live a long life as a נביא, serving and learning under אליהו and then אלישע." (Sicklick, יונה – א)

Journey of the Soul:

"Just as Jonah initially failed to carry out his mission and consequently endangered his life, so too, the *neshamah* initially fails in its mission to rectify the world and consequently brings great harm upon itself in the process. And although Jonah was granted a second chance to complete his mission, he was very distressed by what he perceived as his bad fortune." (p.7)

מלכים ב פרק ד

(ח) ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לחם:

(ט) ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד:

(י) נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה:

(יא) ויהי היום ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה:

(יב) ויאמר אל גחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמד לפניו:

(יג) ויאמר לו אמר נא אליה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת:

- (יד) ויאמר ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין לה ואישה זקן:
- (טו) ויאמר קרא לה ויקרא לה ותעמד בפתח:
- (טז) ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי את חבקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך:
- (יז) ותהר האשה ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע:
- (יח) ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים:
- (יט) ויאמר אל אביו ראשי ראשי ויאמר אל הנער שאהו אל אמו:
- (כ) וישאהו ויביאהו אל אמו וישב על ברכיה עד הצהריים וימת:
- (כא) ותעל ותשכבהו על מטת איש האלהים ותסגר בעדו ותצא:
- (כב) ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וארוצה עד איש האלהים ואשובה:
- (כג) ויאמר מדוע אתי את הלכתי הלכת אליו היום לא חדש ולא שבת ותאמר שלום:
- (כד) ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב כי אם אמרתי לך:
- (כה) ותלך ותבוא אל איש האלהים אל הר הכרמל ויהי כראות איש האלהים אתה מנגד ויאמר אל גיחזי נערו הנה השונמית הלז:
- (כו) עתה רויץ נא לקראתה ואמר לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום:
- (כז) ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה ויקוק העלים ממני ולא הגיד לי:
- (כח) ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי:
- (כט) ויאמר לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו ושמתי משענתי על פני הנער:
- (ל) ותאמר אם הנער חי יקוק וחי נפשך אם אעזובך ויקם וילך אחריה:
- (לא) וגיחזי עבר לפניו וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער:
- (לב) ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על מטתו:
- (לג) ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל יקוק:
- (לד) ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו ויגהר עליו ויחם בשר הילד:
- (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו:
- (לו) ויקרא אל גיחזי ויאמר קרא אל השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך:

לז) ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא: פ

מלבי"ם מלכים ב פרק ד פסוק לג

ויבא. לכן התבודד עמו בחדר והתפלל להחזיר נשמות לפגרים, והשתטח עליו לחום בשרו להיות מוכן לקבל התחיה. וכבר באר בעקדת יצחק שער ע"ג, כי אלישע כשבא לעשות את כל הגדולות אשר עשה בהשפעת השמן אשר באסוק, וריפוי הנזיד אשר בסיר, וריפוי המים, והצפת הברזל, לא נזכר בהם שהוצרך אל התפלה, אבל עשה בכח נבואתו מה שעשה והצליח, אמנם כשבא להחיות בן השונמית הוצרך אל התפלה, כי החזרת הרוח החיוני לפגרים לא נמסר ביד שליח והוא רק מה' לבדו, ורק הכנת הגויה לקבל החיים היה ע"י הנביא לא החזרת הנפש אל קרבו.

"Her son was the prophet Habakkuk, from the word חבקק, embrace (Zohar)." (Rubin Edition, p. 259)

מלכים ב פרק יג

כ) וימת אלישע ויקברוהו וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה:

כא) ויהי הם קברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו: פ

תלמוד בבלי מסכת חולין דף ז עמוד ב

דאמר ר' חמא בר חנינא: גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, שנאמר: +מלכים ב' י"ג+ ויהי הם קוברים איש והנה ראו [את] הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו. אמר ליה רב פפא לאביי: ודילמא לקיומי ביה ברכתא דאליהו, דכתיב: +מלכים ב' ב'+ ויהי נא פי שנים ברוחך אלי! אמר ליה: אי הכי, היינו דתניא: על רגליו עמד ולביתו לא הלך? אלא במה איקיים? כדאמר ר' יוחנן: שריפא צרעת נעמן שהיא שקולה כמת, שנאמר: +במדבר י"ב+ אל נא תהי כמת.

פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק לב

ר' שמעון אומ' מכח צדקות המתים עתידים להחיות, מניין אנו למדין מאליהו התשבי שהלך לו לצאת וקבלתו אשה אלמנה בכבוד גדול אמו של יונה ומפיתו ומשמן יצהרו היו אוכלין ושותין הוא והיא ובנה, שנ' ותאכל היא והוא בזכות אליהו אכלו, לאחר ימים חלה בן האשה ומת, שנ' ויהי אחרי הדברים האלה חלה בן האשה וכו' אמרה לו האשה באת אלי בתשמיש המטה והזכרת עוני עלי ומת בני אלא טול כל מה שהבאת לי ותן לי את בני, עמד אליהו ז"ל והיה מתפלל לפני ה' ואמ' לפני רבון כל העולמים לא דיי כל הרעות שעברו על ראשי אלא אף האשה הזאת

שאני יודע שמתוך צרת בנה דברה דבר שלא נעשה הביאה עלי לעשקני עכשו ילמדו כל הדורות שיש תחיית המתים השב הנפש הילד הזה לקרבו ונעתר לו שנ' וישמע ה' בקול אליהו וכו', וכתוב אחר אומ' ויקח אליהו את הילד וכו', ר' יהושע בן קרחה אומ' ועל זה אתה תמה אל תתמה בא וראה מאלישע בן שפט שלא היתה אשה יכולה להסתכל בפניו שלא תמות והיה מהלך מהר אל הר וממעה אל מערה והלך לשונם וקבלתו אשה בכבוד גדול אחותה של אבישג השונמית אמו של עודד הנביא, שנ' ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם, אמרה האשה לבעלה איש האלהים הזה אין אשה יכולה להסתכל לפניו שלא תמות אלא נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה וכל פעם שהוא עובר יסור שם אל העליה, שנ' ויהי היום ויבא שמה, קרא לשונמית, שנ' ויאמר קרא לה ויקרא לה ותעמוד בפתח, ולמה עמד בפתח אלא שלא היתה יכולה לעמוד בפניו שלא תמות, אמ' לה למועד הזה כעת חיה את חובקת בן מפרי מיעיך, אמרה לה אדוני זקן מאד וחדלה ממני אורח נשים ואי אפשר לעשות הדבר הזה אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך, ר' זכריה אומ' רצון יראיו יעשה עשה הב"ה רצונו של נביא והרתה וילדה וגדל הנער ויצא לו לפוגת נפש לראות בקוצרים וקראו אסון ומת, שנ' ויהי היום ויצא אל אביו אל הקוצרים, הדא כלהון עד מנו, שנ' וישב על ברכיה עד הצהרים וימת, הלכה האשה להר הכרמל ונפלה פניה רצפה לפני אלישע ואמרה הלואי שיהיה כלי ריקם אלא שנתמלא ונשפך, אמ' הנביא כל דבר שהב"ה עושה הוא מגיד לי וזה הדבר העלים ממני, שנ' ותבא אל איש וכו', מה הוא להדפה מלמד שנתן את ידו בהוד שעל גבי דדיה, שנ' ויאמר איש האלהים, העלים ממני ולא אמר לי, לקח את המשענת אשר בידו ונתן לגחזי אל תדבר בפיו כל דבר מאומה דע שאתה הולך ונותן את המשענת הזאת על פני הנער ויחיה, היה הדבר כשחוק בעיניו, וכל אדם שהיה פוגע היה אומ' התאמין שהמטה הזה מחיה את המת, לפיכך לא עלתה בידו עד שהלך הוא ברגליו ונתן פיו על פיו ועיניו על עיניו, והתחיל מתפלל לפני הב"ה ואומ' לפני רבון על העולמים כשם שעשית נסים על ידי אדני אליהו והחיה את המת כך יחיה הנער הזה ונעתר לו הב"ה, שנ' וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויזורר הנער עד שבע פעמים, ר' זעירא אומ' תדע לך כח הצדקה בא וראה משלום בן תקות שהיה מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום, ומה היה עושה היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב נפשו עליו, ובזכות צדקות שעשה שרתה רוח הקדש על אשתו, שנ' וילך חלקיהו הכהן אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקות, ולמפרע נקרא שמו בן סחרה, כשם שאתה אומ' כי טוב סחרה וכתוב אחר אומ' בן סחרה, וכשמת בעלה חסרה צדקות בעליה ויצאו כל ישראל לגמול חסד עם שלום בן תקות וראו את הגדוד שבא אליהם והשליכו את האיש אל הקבר מאלישע ויחיה, שנ' ויגע האיש וכו', ואחר כך הוליד את חנמאל שנ' הנה חנמאל בן שלום דודך וכו', ר' אליעזר אומ' תדע לך כח הצדקה בא וראה משאול בן קיש שהסיר את האובות והידעונים מן הארץ וחזרו אשר שנא והלך לו לעין דור לאשת צפניה אמו של אבנר ושאלה לו באוב והעלה את שמואל הנביא וראו המתים את שמואל עולה ועלו עמו סבורים שהגיע תחיית המתים וראתה האשה ונבהלה הרבה מאד, שנ' ויאמר לה המלך אל תראי כי מה ראית, ויש אומרים צדיקים רבים כיוצא בו עלו עמו באותה שעה, ר' אליעזר אומ' כל המתים עומדים בתחיית המתים לובשים תכריכהם תדע לך שהוא כן בא וראה מן הזורע בארץ שהוא זורע ערומים ועולים לבושים כמה קלפות והיורדים לבושים אין עולין לבושים ולא עוד אלא בא וראה מן חנניא מישאל ועזריה שירדו לתוך כבשן של אש לבושים בתכריכהן שנ' ומתכנשן אחשדרפניא וכו', למדו משמואל הנביא שעלה והוא מעוטף מעילו שנ' ותאמר איש זקן עולה והוא עוטה מעיל וכו', ר' יוחנן אומ' כל הנביאים נתנבאו בחייהם ושמואל נתנבא בחייו ולאחר מותו, שנ' שמואל לשאול אם אתה שומע לעצתי לנפול בחרב ותהא מיתתך כפרה עליך ויהא גורלך עמי במקום שאני שמי שם, ושמע שאול לעצתו ונפל בחרב הוא וכל בניו שנ' וימת שאול וכו' בניו למה שיהא חלקו עם שמואל הנביא לעתיד לבא שנ' ומחר אתה ובניך עמי, מה הוא עמי ר' יוחנן אומ' עמי במחיצתי, הלל הזקן אומ' אמ' שמואל לשאול לא דיך שלא שמעת בקולו ולא עשית חרון אפו בעמלק אלא גם לשאול לו באוב ולדרוש אוי לרועה אוי לצאנו בשבילך נתן הב"ה את ישראל עמך ביד פלשתים שנ' ויתן ה' גם את ישראל

רד"ק מלכים ב פרק יג פסוק כא

ויחי ויקם על רגליו - מרז"ל כי חיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שנתן לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא החיה שנים אחד בחייו בן השונמית ואחד במותו זה האיש ואמרו כי הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקות והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום ומה צדקות היה עושה היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח הקדש על אשתו שנאמר אל חולדה הנביאה אשת שלום בת תקות וכשמת גמלו כל ישראל עמו חסד ויצאו עמו לקברו וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע וחיה ואחרי כן הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן דודך וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין הוא שלום בן תקות והוליד ית חנמאל בתריה ומהם אמרו שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע הה"ד אל תאסוף עם חטאים נפשי ודקדקו ויקם על רגליו על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך א"כ לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע וכאשר יצא מן המערה מת ונקבר במקום אחר וברכת פי שנים נתקיימה כשריפא צרעת נעמן כי המצורע חשוב כמת:

(Rubin Edition, p. 333):

וַיִּלֶךְ וַיִּגַע הָאִישׁ בְּעֲצֻמוֹת אֵלִישָׁע וַיְחִי — *The man's body rolled over and touched the bones of Elisha, and [the man] came back to life.* As noted above, Elijah had promised Elisha a double portion of holiness, and for that reason Elisha was able to perform twice as many miracles as his mentor. This posthumous miracle was part of that phenomenon. Elijah had restored one person to life (*1 Kings 17:19ff*). Elisha had brought a child back to life (*4:33ff*), and now this person, too, was restored (*Sanhedrin 47a*).

Who was this person? The Talmud (*ibid.*) states that he was an evildoer. *Rashi* comments that he was the false prophet who misled the prophet Iddo (*1 Kings 13:11-13*). The Talmud infers that he only *stood up on his feet*, but did not remain alive. He stood up and left Elisha's crypt, and then died. If so, he was brought back to life so that a wicked person should not be buried with the righteous prophet. From this the Talmud derived that the righteous should not be buried in proximity to the wicked.

Alternatively, *Pirkei d'R' Eliezer* (Ch.33) comments that the person was Shalom ben Tikvah (*22:14*), a great *tzaddik* who was renowned for his kindness and charity and who was mourned and escorted to his burial by multitudes of people. So great was he that his wife, Huldah, became a prophetess in his merit. When his body touched the bones of Elisha, he was revived and went back to his family, and had a son, Hanamel ben Shalom, a cousin of Jeremiah (see *Jeremiah 32:7*).

יחזקאל פרק לז

(א) היתה עלי יד יקוק ויוצאני ברוח יקוק ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות:

(ב) והעבירני עליהם סביב סביב והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות מאד:

(ג) ויאמר אלי בן אדם התחיינה העצמות האלה ואמר אדני יקוק אתה ידעת:

ד) ויאמר אלי הנבא על העצמות האלה ואמרת אליהם העצמות היבשות שמעו דבר יקוק:

ה) כה אמר אדני יקוק לעצמות האלה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם:

ו) ונתתי עליכם גדים והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם וידעתם כי אני יקוק:

ז) ונבאתי כאשר צויתי ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו:

ח) וראיתי והנה עליהם גדים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה ורוח אין בהם:

ט) ויאמר אלי הנבא אל הרוח הנבא בן אדם ואמרת אל הרוח כה אמר אדני יקוק מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו:

י) והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד מאד: ס

יא) ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו:

יב) לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יקוק הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל: ס

יג) וידעתם כי אני יקוק בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי:

יד) ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם וידעתם כי אני יקוק דברתי ועשיתי נאם יקוק: פ

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צב עמוד א- עמוד ב

תנא דבי אליהו: צדיקים שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיותן אינן חוזרין לעפרן, שנאמר +ישעיהו ד'+ והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים, מה קדוש לעולם קיים - אף הם לעולם קיימין.

ואם תאמר: אותן שנים שעתיד הקדוש ברוך הוא לחדש בהן את עולמו, שנאמר +ישעיהו ב'+ ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, צדיקים מה הן עושין? - הקדוש ברוך הוא עושה להם כנפים כנשרים, ושטין על פני המים, שנאמר +תהלים מ"ו+ על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים. ושמא תאמר יש להם צער - תלמוד לומר +ישעיהו מ'+ וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו, ונילף ממתים שהחיה יחזקאל! - סבר לה כמאן דאמר: באמת משל היה.

דתניא, רבי אליעזר אומר: מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם, ואמרו שירה ומתו. מה שירה אמרו? ה' ממית בצדק ומחיה ברחמים. רבי יהושע אומר: שירה זו אמרו +שמואל א' ב'+ ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. רבי יהודה אומר: אמת משל היה. אמר לו רבי נחמיה: אם אמת - למה משל, ואם משל - למה אמת? אלא: באמת משל היה. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל, ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר: אני מבני בניהם, והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם. ומאן נינהו מתים שהחיה

יחזקאל? אמר רב: אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו, שנאמר +דברי הימים א' ז'+ ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה בנו ותחת בנו וזבד בנו ושותלח בנו ועזר (ואלעזר) [ואלעד] והרגום אנשי גת הנולדים בארץ וגו' וכתוב +דברי הימים א' ז'+ ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו. ושמואל אמר: אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים, שנאמר +יחזקאל ל"ז'+ ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו. רבי ירמיה בר אבא אמר: אלו בני אדם שאין בהן לחלוחית של מצוה, שנאמר +יחזקאל ל"ז'+ העצמות היבשות שמעו דבר ה'. רבי יצחק נפחא אמר: אלו בני אדם שחיפו את ההיכל כולו שקצים ורמשים, שנאמר +יחזקאל ח'+ ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב וגו' וכתוב התם +יחזקאל ל"ז'+ והעבירני עליהם סביב סביב. רבי יוחנן אמר: אלו מתים שבבקעת דורא. ואמר רבי יוחנן: מנהר אשל עד רבת בקעת דורא. שבשעה שהגלה נבוכדנצר הרשע את ישראל היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ביופין, והיו כשדיות ראות אותן ושופעות זבות. אמרו לבעליהן, ובעליהן למלך. צוה המלך והרגום, ועדיין היו שופעות זבות. צוה המלך ורמסום.

תנו רבנן: בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, אמר לו הקדוש ברוך הוא ליחזקאל: לך והחייה מתים בבקעת דורא. כיון שהחייה אותן, באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו. אמר: מה טיבן של אלו? אמרו לו: חבריהן של אלו מחייה מתים בבקעת דורא. פתח ואמר: +דניאל ג'+ אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותיה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר וגו'. אמר רבי יצחק: יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע, שאילמלא (לא) בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים.

יד רמ"ה מסכת סנהדרין דף צב עמוד ב

רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל כו' עמד ר' יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם ומאן נינהו אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ יציאת מצרים וטעו שהיה להם למנות ארבע מאות שנה שנאמר לאברהם אבינו בין הבתרים משנולד יצחק דכתיב כי גר יהיה זרעך וכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע והם טעו ומנו משעת הדבור של בין הבתרים שנאמר הדבר לאברהם אבינו שהיה שלשים שנה קודם ללידת יצחק דתניא בסדר עולם אברהם אבינו בשעה שנדבר עמו בבין הבתרים בן ע' שנה היה ומבין הבתרים עד שנולד יצחק שלשים שנה שנאמר ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו ומשנולד יצחק ועד שנולד יעקב ס' שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם ומשנולד יעקב ועד שירד למצרים שלשים ומאת שנה שנאמר ויחי יעקב בארץ מצרים ג' ומאתים ועשר שנים שישבו במצרים וסימניך רד"ו שמה נמצאת אומר מבין הבתרים ועד שיצאו ממצרים ארבע מאות ושלשים שנה והיינו דכתיב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה כלומר תשלום שלשים שנה וארבע מאות שנה ומבין הבתרים קא חשיב וכי כתיב כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה מיצחק ואילך קא חשיב ובני אפרים רצו לצאת שלשים שנה קודם לגאולה ונהרגו ולא הוו בשעת הגאולה לפיכך החיה אותן המקום בימי יחזקאל ומנא לן דאיטקול שנאמר בדברי הימים ובני אפרים כו' והרגום אנשי גת כו' כלומר כי ירדו בני אפרים לקחת מקניהם של אנשי גת לפי שהיו סבורין שגאולתן הגיעה וניתנה להן רשות ליטול ממון של גוים לקיים מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים שנאמר הנה אמרים אבדה תקותינו ורצה המקום לעשות עמהם לפני משורת הדין להודיעם שכפרו שלא כדן וכל כך למה לתת סימן לכל ישראל שגם הם עתידין לחיות והיינו נמי טעמא דר' ירמיה ודר' יצחק נפחא:

דברי הימים א פרק ז

כ) ובני אפרים שותלה וברד בנו ותחת בנו ואלעדה בנו ותחת בנו:

כא) וזבד בנו ושותלה בנו ועזר ואלעד והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם:

כב) ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו:

כג) ויבא אל אשתו ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו:

כד) ובתו שארה ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון ואת און שארה:

כה) ורפח בנו ורשף ותלח בנו ותחן בנו:

כו) לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע בנו:

כז) בון בנו יהושע בנו:

Artscroll Yechezkel p. 562-563:

Yechezkel is led into a valley where, by means of Divine prophecy, he is to bring life to a multitude of dried out human bones which are scattered there.

Sanhedrin 92b quotes R' Yehudah that the entire account is a parable (משל ה'יה), and there was no actual resurrection. However, the general thrust of the Talmud in Sanhedrin, and that of most Midrashic allusions to the incident is in accord with the opinion of R' Elazar (there) that our chapter describes an actual event. Both opinions are referred to in the commentary.

Rambam in Moreh Nevuchim 2:46 assumes the event to have been perceived in

prophetic vision rather than to have occurred physically. This is in line with his opinion concerning other symbolic actions recounted in our Book. (See comm. to 2:8; 5:1-4; footnote 4:4.)

By its position in the Book, we judge this section to belong among Yechezkel's Messianic visions. It is preceded by the picture of a blooming land whose deserts have burst forth into lush fields in anticipation of Israel's return. It is followed by the promise of a reunited nation, encompassing all of its twelve tribes, welcoming God's eternal Presence into its midst under the benign rulership of one Davidic king (vs. 15-28). Surely then, the vision of the dried bones should be interpreted within this context.

Indeed, could we have conceived of a Messianic era if the lessons of our chapter had not been firmly planted in Israel's consciousness? Is it not true that by any measure of the laws of history, millenia of harsh and hopeless exile should have extinguished any spark of hope from Israel's breast? If today, in defiance of any logic, Israel's ears are attuned to the *עֲקֵבְתָא רְמִשִּׁיקָא*, the Messianic footfalls, as they become audible upon the stage of history, it is because Yechezkel taught that no skeleton can be so hopelessly scattered, but that the spirit emanating from God can join its members into one viable whole; that no bone can be so dried out, but that a spark remains within it, waiting to be wafted into life by Divine inspiration.

Both Rashi and Radak offer this interpretation as one possibility and it certainly was in this sense that our passage inspired thinkers like R' Yehudah HaLevi as they grappled with the philosophical implication of the exile experience (see Kuzari 2:29-30, 34).

The other possibility offered by Radak is found in various Talmudic and Midrashic sources (see Pirkei DeRabbi Eliezer 33, quoted in Yalkut; Tana DeBei Elyahu Rabbah 5; Bereishis Rabbah 13:4; Vayikra Rabbah 27:4; Tanchuma Vayeitzei 16; Emunos VeDeos of R' Saadiah Gaon 7:4). It interprets our chapter as a lesson designed to reinforce belief in the doctrine of *תְּחִיַת הַמֵּתִים*, the resurrection of the dead, which is the thirteenth of Rambam's Thirteen Principles of Faith. (See Rambam to Mishnah Sanhedrin 10:1). Radak explains that with the prospect of a seemingly endless exile before them, it was likely that those people who were destined to die on foreign ground would feel eternally excluded from sharing in the experience of Israel's ultimate salvation. Yechezkel demonstrated to them graphically that they were not lost to their people. The time will come when they will rise from their graves.

According to Megillah 31a, our passage is read as the Haftarah on the Sabbath of Chol HaMoed Pesach. Rashi explains why (according to one opinion — see comm., v. 1). The dried bones belonged to the Ephraimites who anticipated the Exodus by thirty years and were killed in the wilderness. The passage is therefore topical on Pesach.

However, Nimukei Yosef to Megillah quotes R' Hai Gaon, that the practice is based on a tradition that *תְּחִיַת הַמֵּתִים*, the resurrection of the dead, will take place in the month of Nissan.

If, however, the point of the prophecy was to encourage a belief in an ultimate redemption in spite of the seemingly endless exile (see above), the prophecy would certainly be apt for Pesach, the festival of redemption (Kuzari).

out of Egypt. His tribesmen, who because they knew themselves to be of royal blood [they were destined to rule over the Northern Kingdom (*Radal*, comm. to *Pirkei d'Rabbi Eliezer*)] particularly chafed under Egyptian domination, followed him. Two hundred thousand of their number, relying on their military might (see *Psalms* 78:9), managed to escape from mighty Egypt, from which previously no slave had ever escaped. They thus anticipated the redemption by thirty years (see *Rashi, Sanhedrin* 92b and *Ramban, Exodus* 12:42). In doing so, they contravened the oath which Joseph's brothers had sworn to him (see *Mechilta* to *Beshalach*) that they would not attempt to leave Egypt before God would redeem them. When they did battle with the Philistines on their way into Israel they were defeated and a terrible slaughter took place. [See Section Two, p. 411.]

There is one opinion among the Sages that it was this debacle which caused God not to take Israel up to the Promised Land by the shortest and most direct route when He brought them out of Egypt. This route would have taken them through Philistia (*Exodus* 13:17), where the sight of the bones of their defeated brothers would have weakened their resolve and might have caused them to want to return to Egypt (*Shemos Rabbah* 20:10).

... the land of Egypt.
The Sages have a different tradition. [See *Targum* and *Yalkut Shimoni* here, and *Targum Yonason* to *Exodus* 13:17. All these are based on *Pirkei d'Rabbi Eliezer* 48.] At some point during the Egyptian exile, Genon, an Ephraimite, claimed that he had been sent by God to take the Jews

בעל הטורים בראשית פרק נ פסוק כה

וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו לפי שאמר להם בשכם לקחתם אותי ושמה תחזירו אותי (מכילתא בשלח יג, יט סוטה יג ב). ובמדרש יש, שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ כי יעקב גילה לו:

בעל הטורים בראשית פרק לז פסוק ג

פסים. עולה בגימטריא קץ. רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו (שבת י ב), והקב"ה יחסר מנין ק"ץ מן השעבוד (ב"ר צא ב). ורמז לו שמסר לו הקץ (פדר"א מח, שמו"ר ה ג):

☛ The Sons of Ephraim

[כ"בא] ובני אפרים ... והרגום אנשי גת ... כי ירדו ...

[20-21] *And the sons of Ephraim ... But the men of Gath ... killed them as they came down ...*

In the commentary we have seen the tradition of the Sages that these verses refer to the Ephraimites who anticipated the redemption. This episode is remarkable for the paucity of material available. The story itself is repeated, with minor variations, in many midrashic sources but the classical commentators do not seem to address it directly.

To better understand this almost unknown chapter of Jewish history, we must first ascertain how the Sages viewed Ephraim's place among the tribes of Israel. In *Vayikra Rabbah* 2:3 we learn that prior to his death Jacob told Ephraim that he was to be ראש השבטים, *foremost among the tribes*, and ראש הישיבה, *head of the Yeshivah*. Moreover, he told him that the best and most exalted people of Israel [examples are, Samuel; Jesse, father of David, and Elimelech and his sons] would be called by his name. [All these people are described as אפרתי, *Ephrathi*, which seems to have the literal meaning, *an officer, a man of importance* (see *Aruch HaShalem* under אפרתי), but which the Midrash interprets as, *one who is worthy to bear the name Ephraim*.] Ephraim, then, is seen as a central figure among the twelve tribes.

It would seem that Ephraim's centrality derives from the fact that he was the more important of the two sons of Joseph who, in turn, was that son among the twelve in whom Jacob himself was most clearly alive. This thought is expressed by *Bereishis Rabbah* 84:6 which takes note of the unexpected formulation in the verse, אלה תלדות יעקב יוסף, *These are the generations of Jacob — Joseph ...* (*Genesis* 37:2). This formulation implies to the Midrash that the תלדות, *the details of Jacob's life* (see *Genesis* 2:4), were all reflected in Joseph. Indeed, the Midrash lists numerous examples of occurrences in Joseph's life which paralleled Jacob's experiences.

Thus, Joseph can be said to have been the 'Jacob' of his generation. And as the primary spiritual heir of Joseph, Ephraim can be said to have been the 'Jacob' of his generation.

This assessment underlies *Maharal's* explanation of why it was just Ephraim

[411] *I Chronicles*

Artscroll Divrei Hayamim 1

p. 411-414:

among all the tribes who anticipated the redemption. In his *Chidushei Aggadah, Sanhedrin* 92b, he states: '... For Jacob revealed the [secret of] the time of the redemption (מִסְרֵי הַקֶּזֶז) to Joseph, and Joseph [in turn] revealed it to Ephraim who was the main one of his children.¹ Jacob wished to reveal the [secret] time of the redemption for there was none among the Patriarchs as involved with [the idea] of redemption as Jacob (see *Netzach Yisrael* 44); and after him, Joseph, as it is written: *And these are the generations of Jacob – Joseph*. And the main one among Joseph's descendants was Ephraim. For this reason the children of Ephraim were more involved in the redemption (קְרוּבִים אֶל הַקֶּזֶז) than any of the other tribes.'

The following picture emerges. As the Sages teach, Israel's suffering in Egypt began only after Jacob's death. Even then it did not really intensify until the last of the twelve sons had died. As *Maharal (Gevuros Hashem* chs. 9 and 12) understands this, the explanation is that Jacob himself existed at such an exalted level of holiness that it was impossible for the Egyptians to subjugate him in any way. Even his twelve sons were sufficiently removed from the possibility of Egyptian dominance that the real servitude could begin only after their deaths.

Jacob, then, could not be subjugated in any way by Egypt. The idea of redemption was vested in him. He passed it on to Joseph, his spiritual successor in the next generation, who in turn passed it on to Ephraim, the 'Jacob' among Jacob's grandsons.

Thus, Ephraim also could not be restrained by Egypt, and his descendants were powerful enough to escape from Egypt by the might of the sword. This, although according to the tradition of the Sages Egypt's boundaries were so well guarded that no slave had ever before escaped.

This is perhaps what the Sages meant when they say that the Ephraimites chafed particularly under the yoke of bondage because they were of royal blood. In the comm. we interpreted this to mean that they were destined to rule over the Northern Kingdom because that is how *Radal* in his comm. to *Pirkei d'Rabbi Eliezer* explains it. In light of the above, however, another explanation is possible. *Maharal (Gevuros HaShem* 11) explains why Divine Providence decreed that Joseph was made ruler over Egypt. It was fitting that Joseph – the absolute master of his physical passions as he had demonstrated when he spurned the blandishments of Potiphar's wife – should rule over the Egyptians who, as the Sages explain in numerous places, were the most crassly physical of all the nations.

It will be recalled that Joseph found it in himself to withstand the advances of Potiphar's wife because at the moment of greatest stress a picture of his father Jacob rose up in his mind (*Sotah* 36b). This can mean nothing else but that Joseph recognized the 'Jacob' within himself. That sanctity which had lifted his father beyond any physical temptations found an echo within his own soul and enabled him to become absolute master over himself.

Thus it was that Joseph ruled as the 'Jacob' of his generation and it is in that context that Ephraim is described as being 'of royal blood'. His father had been king over Egypt because of his spiritual ascendancy over them. How, then, could the son, possessed of that same sanctity, be held by Egyptian shackles?

1. I have not been able to find the source for *Maharal's* assertion that Jacob passed the secret of the קְזֵז, the time of the redemption, to Joseph and that he, in turn, passed it on to Ephraim. But see *Baal HaTurim* to *Genesis* 50:25.

This must be the meaning of the Sages when they teach us that the Ephraimites trusted their own strength. In the study of *Chronicles* we learn repeatedly that in the thought-world of Scripture, military valor and prowess go hand in hand with spiritual grandeur [see p. 417ff]. The Ephraimites were great warriors because they were direct heirs to the heritage of sanctity which from Jacob onwards defined the essence of the Jewish people.

As quoted in the commentary, *Shemos Rabbah* (20:10) explains that when God finally took Israel out of Egypt, He took them the long way around instead of leading them straight through Philistia so that they not come across the bones of the Ephraimites who had fallen in their battle with the men of Gath.

The Midrash illustrates this with a parable. A king had taken a wife and set out to bring her to his capital. He placed her in a chariot and embarked on the journey. Just before entering the city she died and was buried by the king by the wayside. Some time later, the king married her sister but rather than have her pass her sister's grave he made sure to bring her to his capital by a different route.

Tiferes Tzion notes that the first wife was *placed in a chariot*. It seems that even the Ephraimites were granted Divine protection as they left Egypt. They were indeed 'men of redemption' whom Egypt could not hold and who merited God's protection when they left the land of bondage. They came to grief only when they sought to enter the Promised Land. This they were prevented from doing since the time that God had ordained for that had not yet arrived.

How, then, did the Ephraimites sin? God had told Abraham that Israel was to be in Egyptian exile for four hundred years. In the tradition of the Sages those four hundred years were to be counted from the birth of Isaac which was to take place thirty years after God's revelation to Abraham. The Ephraimites rebelled against that tradition, ignored the oath that Joseph had imposed upon the brothers not to anticipate the redemption, and decided that the count should begin from the moment of the revelation — that is, thirty years before the right date (*Sanhedrin* 92b). This rebellion against the oral tradition carried by the elders of their generation could not go unpunished, and they were killed before they were able to enter the Land of Israel.

They sinned in their practical application of the halachah and were punished, but the inner compulsion which made them unable to tolerate Egyptian servitude touched upon the very essence of Jewish being. *Exodus* 13:17 reads: וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, *God did not lead them by way of Philistia*. But the Sages read נָחַם as deriving from נָחַם, *to comfort*, and interpret אֱלֹהִים נָחַם, *God could find no comfort* (so to speak), and read it as referring to the holocaust that devoured the Ephraimites. 'It is comparable to a king who was marrying off a son when one of his other sons died. He said "I cannot be happy because of the son who died but I cannot mourn because of my son who is marrying." What did he do? He waved one hand in joy and the other one in sorrow' (*Midrash Avkir* brought in *Torah Sheleimah*, *Exodus* 13:17).

And when God will finally, in the end of days, avenge the horrors which Israel had to suffer during its exile (see *Isaiah* ch. 62), His clothes will be drenched in blood. As *Shemos Rabbah* 2:10 teaches, that blood will be the blood of the Ephraimites who were slain so early in Israel's history. God will say: 'I can find no comfort until I have avenged the death of the Ephraimites.'

Thus, as the Sages teach it, we have a two-sided picture of the Ephraimites. In

their motivation they touched the very essence of Israel's sanctity, but came to grief when their actions clashed with the halachah.

Can we possibly explain why the incident, concerning which the Torah was silent, is hinted at in the book of *Chronicles*?

We may surmise as follows. Ephraim was not just one of the twelve tribes, but, as we saw from *Vayikra Rabbah*, the 'head of the tribes.' Countless times throughout Scripture, all of Israel is called Ephraim and that too was part of Jacob's blessing to Joseph (see *Torah Sheleimah* to *Genesis* 48:16).

From *Rambam, Melachim* 11:1 it appears that not only is the belief in the Messiah and the ultimate redemption an integral part of the Jewish experience, but so too is the longing and expectation of those times. '... And all who do not believe in him [the coming of the Messiah] or who do not long for his coming ... deny ... the very Torah which Moses gave us ...'

The story of the Ephraimites' aborted attempt has no place in *Exodus* which is, after all, the story of Israel's actual redemption from Egypt. But *Chronicles*, which places the Jewish experience in the context of world history, taking it from creation up to the intimation of a final redemption (see *Overviews*) must make room for this episode which helps to define the essence of Israel as the people who carry the consciousness of $\gamma\pi$, *redemption*, in the very fiber of their being.

Daf Yomi Advancement Forum / Kollel Iyun Hadaf:

THE CHILDREN OF EFRAIM WHO LEFT EGYPT TOO EARLY

QUESTION: The Gemara says that Bnei Ephraim left Mitzrayim thirty years before the destined time in their impatience to end the slavery. Consequently, they were decimated by the Plishtim. The Midrash (Shemos Rabah 20:11) explains that they calculated the 400 years of slavery from the Bris Bein ha'Besarim rather than from the birth of Yitzchak, and that is why they thought that the slavery ended thirty years before it actually ended.

Why specifically did Bnei Ephraim, the grandchildren of Yosef, make this tragic error?

ANSWER: RAV YAKOV KAMINETZKY zt'l (in *Emes l'Yakov*, Bereishis 41:51, 48:5, and *Shemos* 13:17) provides enlightening insights on this subject. He explains that it is easy to understand why it was the children of Yosef, more than the other Shevatim, who were impatient to leave Mitzrayim. It was their father, Yosef, who built up the nation of Mitzrayim and made it the wealthiest nation in the world. Now, a new king rose to power who not only did not repay or show gratitude to Yosef's family, but he spread rumors that "these unwanted foreigners are the source of all of our troubles." He made the people think that "this Jewish king paid off the royalty to give him an important position, and then brought his entire family to the land. They hate us and cannot wait to seize the opportunity to conquer us." No one could be so patient as to endure such a lack of gratitude and not let it affect him.

Moreover, the children of Yosef had weaker Emunah because they were born in Mitzrayim, the land of Tum'ah, and therefore they were more vulnerable to making a mistake and trying to get out too soon. That is why Yakov Avinu gave the children of Yosef a special blessing, in addition to the blessing that all of the Shevatim received. He saw that they needed extra help from Hash-m to succeed in persevering in Mitzrayim.

This is why they counted the 400 years of slavery from the time of the Bris Bein ha'Besarim. At the Bris Ben ha'Besarim, Hash-m gave Eretz Yisrael to Avraham, and, nevertheless, in the eyes

of those living there he was just a visitor, a foreigner. The children of Yosef, more than any of the other tribes, could identify with the feeling of distress of a person who knows that he is a fully-privileged citizen and yet is treated like a foreigner.

Why, though, was it specifically the children of Efraim who stumbled and not the children of Menasheh?

Rav Yakov explains that Efraim was born later. By the time he was born, the culture of Mitzrayim had already had more of an impact on Yosef's life than when Menasheh was born. This is reflected in their names. Menasheh's name was given to him as an expression of gratitude to Hash-m for ending Yosef's suffering -- the removal of adverse circumstances. Efraim's name was given as an expression of gratitude to Hash-m for causing Yosef to multiply and succeed in the land (Bereishis 42:51-52) -- the presence of favorable circumstances. He already was accepting the positive aspects of being in Mitzrayim, and not just focusing on the fact that he was no longer suffering. The Egyptian influence is also evident in the phonemic composition of the name Efraim, as Egyptian names give emphasis to the letters "Peh" and "Reish," as in the names Shifra, Pu'ah, Pharaoh, Tzafnas Pane'ach, and Potifar.

Rav Yakov suggests that this is why Yakov Avinu "adopted" Efraim as his student. Menasheh was on more firm footing, which is why he was more comfortable with Lashon ha'Kodesh, as Rashi writes (Bereishis 42:23) that he was the interpreter between Yosef and his brothers. Efraim, on the other hand, was raised with more of the Egyptian culture and he did not speak Lashon ha'Kodesh as fluently as Menasheh did. Yakov Avinu, therefore, tried to influence him and teach him so that he would grow in the ways of his fathers. Yakov's worries came to fruition when Efraim's children attempted to leave Mitzrayim before the destined time.

Who led them? נון\גנון\יגנון

רמב"ן שמות פרק יב פסוק מב

ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד, ובטלו גם המילה, דכתיב (יחזקאל כ ח) וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים וגו', וכתוב (יהושע כד יד) והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה', ועל כן ארך גלותם שלשים שנה. והיה ראוי שיתארך יותר, אלא שצעקו והרבו תפלה. וזה טעם ויאנחו מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם, וישמע אלהים את נאקתם (לעיל ב כג כד), ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שם ג ט), וכתוב (דברים כו ז) ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו, כי לא היו ראויים להגאל מפני הקץ שבא, אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו, כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות (ב כה):

ולמה יהיה קשה על הראשונים לפרש כי נתארך גלותם על הקץ שלשים שנה, והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים, כי כל הארבעים שנים ההם היה להם ענוי, כמו שאמר (דברים ח ב) וזכרת את כל הדרך אשר הוליך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך, וכתוב (שם ג) ויענך וירעיבך, והיה להם גלות שלימה בארץ לא להם רק לנחש שרף ועקרב, ולא נתקיים להם ודור רביעי ישו בו הנה, כי בארבעים שנה נתחלף הדור ההוא בודאי שכבר נולד, אבל החטאים גרמו הכל. ואפשר שהיה זה סבת בני אפרים שיצאו שלשים שנה קודם לביאת משה רבינו, וכמו שהזכירו רבותינו (סנהדרין צב ב), כי הם מנו ולא טעו, ועונותיו ילכדונו את הרשע (משלי ה כב). והקב"ה ימחול לנו על כל חטא ושגיאה:

קטו) שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זָכוּר
וְגַם הִנֵּה אִתָּה בַּמִּסְכָּה
סַסְחִים (דף ה' ע"ב) אֲרֵא כָּל אָדָם שִׁישׁ לוֹ
קִרְקַע עוֹלָה לְרֵגֶל וְשֹׁאֵין לוֹ קִרְקַע אֵין
עוֹלָה לְרֵגֶל עֵינֵן שָׁם, וְהִנֵּה הַתּוֹסֶפֶת
שָׁם (דף ג' ע"ג) בְּדִיָּה מֵאֵלֶיהָ מִי קִסְטוֹ
לֶךְ וְכֹר כְּתוּבוֹ שָׁם דַּר יְהוּדָה בֶּן
בְּתִירָא שְׁלֹא עָלָה לְרֵגֶל מִפְּנֵי שְׁלֹא הִיָּה
לוֹ קִרְקַע וְכוּ' ע"ש, וְלִכְאוּרָה קִשָּׁה
מְדוּעַ לֹא הִי' לוֹ לַרְי יְהוּדָה בֶּן בְּתִירָא
קִרְקַע בְּזִמְנָן הַבַּיִת וַיֵּל דְּהִנֵּה יָדוּעַ דָּאֲרַץ
יִשְׂרָאֵל נִחְלָקָה לְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם אוֹ לְבָאֵי
אֲרַץ כְּדֵאִתָּא בְּמִסַּב, וְהִנֵּה אִתָּא בְּמִסַּב
סְנֵהֲדִרִין (דף צ"ב ע"ב) דְּהַמְתִּים שְׁהַחִיָּה
יְחֻזְקָאֵל עַל לְאֲרַץ וְנִשְׂאוּ נְשִׁים וְכוּ' עַמְד
ר' יְהוּדָה בֶּן בְּתִירָא עַל רֵגְלֵיו וְאָמַר אֲנִי
מְבַנֵּי בְנֵיהֶם וְהִלְלוּ תְּפִלִּין שְׁהַנִּיחַ לִי אֲבִי
אֲבָא מֵהֶם, וּמֵאֵן נִיְהוּ מְתִים שְׁהַחִיָּה יְחֻזְקָאֵל
אֵלוֹ בְּנֵי אֲפֵרַיִם שְׁמֵנוֹ לְקַץ וְטַעוּ וּמָתוּ
בְּטַרְסֵם שִׁיִּצְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְכוּ' ע"ש.

איכ לסי זה האנשים שהחיה יחזקאל לא
היו מיוצאי מצרים וגם לא מבאי ארץ,
והרי ר"י ביב הי' מבני בניהם לכן לא
היה לו קרקע:

From Within the Tent: The Haftarot, p. 674:

"At the same time, those very verses also reinforce in general the principle that the dead will indeed once again come to life when the ultimate *techiyat ha-meitim* will take place in the future, as alluded to above."

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק י משנה א

וממה שראוי שאזכיר כאן וזהו המקום היותר ראוי להזכירם בו, שעיקרי תורתנו הטהורה ויסודותיה שלש עשרה יסודות.

והיסוד השלשה עשר תחיית המתים

ספר האמונות והדעות מאמר ז

ואחר כן התבוננתי בתורה בשירה אשר שמח לעד לו על בני ישראל, כאשר אמר (דברים ל"א י"ט) למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל. ומצאתי בה זכרון תחיית המתים בעת הישועה, והוא מביאה על סדר. ספר תחלה חסרו על עצמו, באמרו (שם ל"ב ו') הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך, עד ודם ענב תשתה חמר (שם י"ד). ואחר כן ספר בעטם וכחשם, וישמן ישורון ויבעט (שם ט"ו), עד מכעס בניו ובנותיו (שם י"ט). ואחר כן ספר קצפו עליהם וענשו להם, באמרו (שם כ') ויאמר אסתירה פני מהם וגו' אשביתה מאנוש זכרם (שם כ"ו) ואחר כן ספר חמלתו עליהם בגבור האויב עליהם והתרומתו, באמרו (שם כ"ז) לולא כעס אויב אגור, ומה שעתד לאויב מן הנקמה והשלום, באמרו (שם ל"ד) הלא הוא כמוס עמדי, ומרחמיו על עמו בעת רוב חולשתו ומיעוטי יכלתו, באמרו (שם ל"ו) כי ידין יי' עמו, עד יהי עליכם סתרה (שם ל"ח). ואחר כן יעד בהגלותו להצילו ולגאול אותו, באמרו (שם ל"ט) ראו עתה כי אני אני הוא. והשיב בזה על ארבעת מיני המכחישים. הראשונים מהם מי שאמר כי אין בורא. השיב עליהם באמרו, ראו עתה כי אני אני הוא. ומהם מי שאמר שהוא בורא אך שתף עמו. השיב עליו ואין אלהים עמדי. והשלישי מי שהכחיש תחיית המתים. השיב עליהם באמרו, אני אמית ואחיה. ובעבור שידע שהיה מי שיאמר, כי רוצה באמרו אני אמית ואחיה שהוא ממית דור ומחיה דור אחר אחריו, חבר אליו מחצתי ואני ארפא, לברר אצלנו כי כאשר הנרפא הוא אשר מחץ כן המחווה הוא אשר המית. והרביעי מי שהכחיש החשבון והענש. השיב עליו באמרו, ואין מידי מציל. ואחר כן סדר שאר עניני הישועה, באמרו אם שנותי ברק חרבי (שם מ"א), אשכיר חצי מדם (שם מ"ב), הרנינו גוים עמו (שם מ"ג). וכל זה בעולם הזה, כאשר פרשתי ובארתי:

והששית אם יאכלון וישתון וישאו נשים? ואומר כן כמו שבן הצרפית אשר החיהו הבורא על ידי אליהו, ובן השונמית על ידי אלישע, אכלו ושתו, ויתכן שנשאו נשים.

ספר העיקרים מאמר ד פרק לה

האמונה בתחית המתים ראויה ומחויבת לפי קבלת האומה, כמו שבארנו בפרק כ"ג מן המאמר הראשון, ואף על פי שאין ההקש גוזר כך, אחר היות הדבר הזה מציאותו מצוייר אצל השכל ראוי להאמין אותו, כמו שבארנו שם בפרק כ"ב, וכל שכן אחר שהעיד עליו הנסיון, שהרי אליהו החיה בן הצרפית ואלישע בן השונמית, כמו שמפורש בפסוקים, וכל דבר שהעיד עליו הנסיון ראוי להאמין אותו אף אם לא יגזרו ההקש, כמו שמציאות אבן תמשוך הברזל הוא אמת גמור אף על פי שלא יגזרו ההקש, הואיל והעיד עליו הנסיון, אם כן ראוי להאמין שהקדוש ברוך הוא יחיה את המתים אף אחר שחזרו לעפרן, כי הדבר הזה מציאותו מצוייר אצל השכל.

ודרך הבנת זה הענין שיהיה תחיה ולא יצירה חדשה הוא לפי שאין ספק שהדבר שקבל אי זה שפע או כח עליון פעם אחת, אף על פי שנסתלק ממנו השפע או הוסר ממנו הכח ההוא, הנה הדבר ההוא יותר מוכן אל שיקבל אותו פעם שנית ממה שהיה בראשונה, כי העצים שנדלקו פעם אחת וקבלו צורת האש, אף על פי שנכבו הנה הם יותר מוכנים לקבל צורת האש פעם שנית ממה שהיו בראשונה, וכמו מי שקבל רוח נבואה פעם אחת ונסתלק ממנו, כי הוא יותר מוכן בלי ספק אל שיקבלהו פעם שנית ממה שהיה בראשונה, וזה כי הדבר שקבל אי זה שפע או כח עליון, אף על פי שנסתלק השפע או הכח ההוא כבר נשאר במקבל ההוא אי זה רושם מהמעלה שהיה בשפע ההוא שקבל ראשונה, ובעבור זה הוא שאמרו רבותינו ז"ל (מגילה כ"ח ע"א) והשמותי את מקדשיכם (ויקרא כ"ו ל"א), אף כשהן שוממין הן בקדושתן, ואמרו תשמישי קדושה נגנזין, וזה בעבור הרושם שנשאר בהם מהדבר האלהי שהיו משכן לו או תשמיש אליו, ועל זה הדרך נאמר שהגוף שהיה משכן לנפש שהיא כח עליון, שאף על פי שתצא ממנו בעת המות, שכבר נשאר בו איזה רושם מהכח האלהי ההוא שקבל ראשונה.

וראיה לדבר האיש ההוא המת שנקבר בקבר אלישע, שהיה כח בעצמות אלישע להחיותו כשנגעו בו, ואין ספק שנפש אלישע כבר הסתלקה מהגוף מכל וכל, כי כבר עבר עליו שנה שמת, כמו שהעיד הכתוב על זה, ואף על פי כן כשנגע האיש המת ההוא בעצמות אלישע קם ועמד על רגליו, וזהו מצד רושם שנשאר בעצמות מהדבר האלהי שהיו משכן אליו, ובסבת זה הוא שאנו משתטחים בעת צרה על קברי הצדיקים, כי מצד הרושם שנשאר בעצמות ההם מהרוח האלהי שהיו משכן לו הם יותר מוכנים מזולתם להמצא על ידם השפע האלהי, כמו שהיה הענין במטה משה, שעם היותו עץ יבש, מצד שנמצא ביד משה בעת שהתחיל השפע הנבואי לחול עליו, היה מצטרף תמיד בעשית האותות, אמר השם יתברך למשה ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות (שמות ד' י"ז), ואמר אלישע לגחזי ושמת משענתי על פני הנער (מלכים ב' ד' כ"ט).

ועל זה הדרך הוא הענין בתחית המתים, כי גוף הצדיק מצד הרושם שנשאר בו מהרוח האלהי שהיה משכן לו יהיה מוכן בלי ספק אל שיקבל הרוח האלהי ההוא שנית יותר ממה שהיה בראשונה, כאמרם ז"ל דלא הוו חיי דהוו חיי לא כל שכן, כלומר כי הדבר שלא היה ראוי לקבל כח עליון וקבלו פעם אחת כל שכן שראוי שיקבלנו פעם שנית, לפי שכבר נשאר בו איזה רושם והכנה לקבלו פעם אחרת יותר בנקל מבראשונה.

[והמקבל שיש בו הכנה לקבל אי זה כח או שפע כאלו יש בו כח להכריח הנותן להשפיע עליו השפע או הכח ההוא, כמו שנראה שהאש שאין מדרכו לירד למטה כאשר נשאר בנר אחר שכבה כח האש מעלה עשן כל שהוא, אם יושם הנר ההוא שכבה תחת נר אחר דולק, יכריח העשן העולה את האש אשר בנר הדולק להוריד הלהב דרך העשן אל הנר שכבה וישוב להדליק כבראשונה. ולזה הוא שדמה הכתוב נשמת האדם לנר באמרו נר ה' נשמת אדם (משלי כ"ז), כלומר כי נשמת האדם היא כאור הנר הדולק, שאף אחר שנסתלק מהפתילה תשוב להדלק שנית יותר בנקלה מבראשונה בסבת הרושם שנשאר בה מהאש, כן אור הנפש אחר שיסתלק מן הגוף אפשר שישוב אל הגוף יחול בו שנית בסבת ההכנה שנשארה בו יותר בנקל ממה שחלה בו בתחלת היצירה, וזה יהיה כאשר תגזור החכמה האלהית].

אבל לפי שזה הדבר רחוק מאד מדרך הטבע ייחסו אנשי כנסת הגדולה במטבע ברכות זה הדבר אל גבורת השם יתברך, ואמרו אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה, כלומר אתה גבור ויכול על כל דבר שיצויר מציאותו אצל השכל ואין גבורתך כגבורת בשר ודם, כי גבורת בשר ודם היא להמית את החיים וגבורת השם יתברך היא בהפך שהיא להחיות את המתים, והזכירו בברכה זו חסדיו של הקדוש ברוך הוא עם בריותיו בהיותם בחיים, ואמרו מכלל חיים בחסד, ואחר המות אמרו מחיה מתים ברחמים רבים, ואמרו אחר כן סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים וכו', לרמוז כי אין גבורת המקום כגבורת בשר ודם, כי גבורת בשר ודם היא להשפיל האנשים ולהכניעם וגבורת השם יתברך היא בהפך כי הוא סומך נופלים, וכן גבורת בשר ודם היא להכות ופצוע ולהחליא והשם יתברך בהפך כי הוא רופא חולים, וכן גבורת בשר ודם היא לענוש נכסים ולאסורין והשם יתברך בהפך כי הוא מתיר אסורים, וכן גבורת בשר ודם הוא להבטיח על שקר מדעתו, כי מי הוא זה ערב אל לבו לגשת אליו לומר לו שיקיים אמונתו, והשם יתברך בהפך כי הוא מקיים אמונתו, ולא לחיים בלבד שהם מבקשים מלפניו, כמו שאמר המשורר זכור דבר לעבדך על אשר יחלתני (תהלים קי"ט מ"ט), אבל גם לישיני עפר שהם המתים שאין בהם כח לבקש מלפניו על עצמם הוא מקיים אמונתו להם להחיותם, כמו שכתוב בספר התורה אני אמית ואחיה (דברים ל"ב ל"ט), ואמרו רבותינו ז"ל (פסחים ס"ח ע"א, סנהדרין צ"א ע"ב) יכול מיתה באחד ותחיה באחר, תלמוד לומר מחצתי ואני ארפא, מה מחיצה ורפואה באחד אף מיתה ותחיה באחד.

[ועל היות זאת האמונה היותר מיוחדת מן האמונות המקובלות באומה קבעה מיד אחר ברכת אבות, והזכירו לשון רחמים רבים על תחית המתים לפי שחיי האדם נחלקים לג' חלקים, שני העליה ושני העמידה ושני הירידה, ובג' הזמנים הללו הקדוש ברוך הוא זן את האדם ומעמיד בחיים חיותו בחן ובחסד וברחמים, ועל כן נזכרו אלו הג' לשונות בברכת הזן שתקן להם משה לישראל כנגד שלשה זמנים הללו, כי בשני העליה שהתמורה הנעשית מן המזון היא רבה ויותר מן ההתכה אין צריך חסד גדול להעמיד אדם בחיים, אלא כי לפי שהתמורה אינה דומה מכל וכל ללחות השרשי צריך איזה עזר אלהי, ועל כן יספיק לזה חן האל יתברך. ובשני העמידה שההתכה היא שוה אל התמורה או קרוב לה יצטרך עזר יותר גדול, והוא חסד האל להעמידו בחיים. ובשני הירידה שההתכה מרובה מאד

מהתמורה הבאה מהמזון צריך האדם רחמים להעמידו בחיים, אבל לאחר המות לא יספיק להחיות את האדם לא חן ולא חסד ולא רחמים אבל צריך רחמים רבים, ולזה אמרו מחיה מתים ברחמים רבים.

ודרך התחיה לפי מה שנמצא לרבותינו ז"ל שאמרו שיש טל שעתידי הקדוש ברוך הוא להחיות בו את המתים, נראה שהתחיה תהיה בשירידי הקדוש ברוך הוא טל על הארץ יהיה כח הטל ההוא ככח טפת זרע הזכר לתת הצורה, והעפר ההוא בסבת ההכנה אשר בו כזרע הנקבה לתת החומר, ונבואת יחזקאל במתים שהחיה תחלוק על זה הדעת לפי המובן מפשט הכתובים. ואולם יהיה על אי זה דרך שיהיה אם אותן המתים אחר שיחיו יאכלו וישתו ויולידו וימותו כדרך עולם, כבר בארנו שהדבר הזה נחלקו בו גדולי האחרונים, כי הרמב"ם ז"ל ורבים אשר אתו מחכמי ישראל אומרים כי המתים אחר שיחיו ישתמשו בכל הרגשותיהם החושיות כמנהג העולם ואחר ימותו וישבו לעפרן, והר"ם מאיר הלוי והרמב"ן ז"ל אומרים שאחר התחיה יחיו המתים הזמן שאפשר להם לחיות כפי טבעם, ואחר כך יזדכך גופם כאלהו ויתקיימו בגוף ונפש, ומן אז והלאה לא ישתמשו במורגשיהם ולא יאכלו ולא ישתו ולא ימותו, אבל יתקיימו תמיד בלא אכילה ושתייה, וכן יראה שהוא דעת קצת רבותינו ז"ל (סנהדרין צ"ב ע"א) שאמרו צדיקים שעתידי הקדוש ברוך הוא להחיות אינם חוזרים לעפרם.

וזה הדעת גם כן אף על פי שיראה זר כבר אפשר שתבא האמונה בו, כי כבר יצויר מציאותו אצל השכל, והעיד עליו הנסיון במשה שנתקיים ארבעים יום וארבעים לילה בלי אכילה ושתייה, אלא שמשה לא נתקיים תמיד בגוף כי מת בבא עתו, והם יאמרו כי יתקיים תמיד וראיתם מאלהו. והתשובה לכל זה וכיוצא בו היא כמו שהשיב רבי יהושע בן חנניה לאנשי אלסכנדריא לכשיחיו נחכם להן (נדה ע' ע"ב).

ומה שראוי לעיין הוא בענין התחיה, והוא אם התחיה תהיה כוללת לכל העולם כמו שקצת האומות אומרות, או תהיה לכלל האומה או לקצתם, כי זה דבר לא נמצא בכתובים רמז חזק, וזה כי מה שנאמר בדניאל ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו (דניאל י"ב ב'), אם הוא רמז לתחית המתים יורה על שהתחיה לא תהיה לכלל העולם ולא לכלל האומה וגם לא לרובם אלא למעטים מהם, כי לשון ורבים אינו נאמר על רוב ישיני אדמת עפר אלא על מעטים, כמו ורבים מעמי הארץ מתיהדים (אסתר ח' י"ז), שאינו נאמר על רוב עמי הארץ אלא על מעטים מהם הם שלשה או חמשה או עשרה או מאה או אלף על דרך משל, כמו רבים יחלו פני נדיב (משלי י"ט ו'), וכן אמרו רבותינו ז"ל (תענית ז' ע"א) גבורת גשמים לצדיקים ולרשעים, תחית המתים לצדיקים גמורים בלבד.

ואם נאמר שתחית המתים תהיה לכלל העולם או לכלל האומה, שיחיו כלם ויעמדו בדין ביום מיועד לדון את כל העולם, והצדיקים ישארו בתענוג מתמיד, והרשעים ישארו בחיים בצער מתמיד, לא יהיה הכתוב אם כן מדבר על זמן התחיה, אבל יובן על הדרך שאמרו קצת הפשטנים, כי פסוק ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו הוא רמז על התרוממות האומה השפלה אם בימי החשמונים ואם בימות המשיח, ויאמר שבזמן ההוא תקיץ האומה ההיא השפלה או רבים מהנשארים ממנה שהם כישנים באדמת עפר, ויעלו למעלה מתמדת לא תרד האומה מהמעלה ההיא לעולם אבל תשאר תמיד במעלה, ושאר האומות ורשעיהם ישארו תמיד שפלות ונכנעות תחתיה, וזהו אמרו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם (דניאל י"ב ב').

והביאו קצת האחרונים ראייה לדברי המפרשים הללו, כי המתים שהחיה יחזקאל שהיה במראה הנבואה, כמו שאמר הכתוב היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' וגו' (יחזקאל ל"א א'), וכל הפרשה היה משל לשפלות אומת ישראל בגלות בבל, ושהיו כמתים קבורים באפס תקוה, וחזרו בבית שני להיות במעלה גדולה בימי החשמונים שנסתרסה עבודת אלילים בימיהם, והכירו וידעו כי ה' הוא האלהים כל העולים מגלות בבל, אמר הכתוב מעיד על זה, העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו אבדה תקותנו נגזרנו לנו (יחזקאל ל"א א'), ובסוף אמר הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל (יחזקאל ל"א ב'), וכל זה משל על עלותם מהגלות והתישבם בארץ, ומתוך כך הכירו השם יתברך, אמר הכתוב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם וגו', ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם (יחזקאל ל"א ג - י"ד).

וכן היא מסקנת הגמרא בפרק חלק (סנהדרין צ"ב ע"ב) ר' יהודה אומר באמת משל היה, ואף על פי שנחלקו עליו בגמרא ואמרו אני מבני בניהם ואלו תפלין שהניח לי אבי אבא, גוזמא בעלמא קאמר, דהא קיימא לן כל באמת הלכתא היא. ולפי דברים הללו כי ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו (דניאל י"ב ב'), אינו מדבר על התחיה, אפשר שתהיה התחיה כוללת אם לכלל העולם או לכלל האומה, אלא שלא ימצא בכתוב רמז אליה, כי אמרו הקיצו ורננו שוכני עפר (ישעיה כ"ו י"ט), כמו מקים מעפר דל (שמואל א' ב' ח'), וכיוצא בו, ויאמן תחית המתים על צד הקבלה בלבד, כי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא שאמרו רבותינו ז"ל מה מחץ ורפואה באחד אף מיתה ותחיה באחד (פסחים ס"ח ע"א), אינו הבטחה על תחית המתים אלא הוראה על היותו יכול לעשות כך.

ואמנם אם נאמר שתחית המתים היא כדי להשלים שכר טוב אל הגוף שנצטער בעבודת השם יתברך, ושהוא ראוי בחק משפטי השם והיושר האלהי לשלם שכר אל העובד עצמו ועונש אל הממרה עצמו ולא לזולתו, אף על פי שאינה טענה, לפי שהעונש ישולם אל העובר לא אל הכלי, כי אין ראוי שישולם העונש אל החרב אלא אל ההורג, מכל מקום יתחייב שנאמר שהתחיה לא תהיה בזמן המשיח לפי דעת האומר שאין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד, אלא ליחידי סגולות כמשה ואהרן וזולתם, שיקומו אז על דרך נס לפרסם אמונת השם יתברך בעולם, ואולם עיקר תחית המתים תהיה ליום הדין, ותהיה לכלל האומה או לרובה או לכלל העולם או לרובו, כי כלם ראויים לשכר ולעונש.

[אלא שזה הדעת רחוק מאד משיושכל, כי אם נאמר שהתחיה תהיה לגוף כדי לשלם לו שכר צערו, ושיהיה בתענוג מתמיד בלי אכילה ושתייה, ושלא ישתנה מיום אל יום כהשתנות גופותינו היום, מי יתן ואדע אי זה גוף יקום לזמן התחיה, כי הגוף האנושי משתנה תמיד מיום אל יום כפי המזונות היורדות עליו מחוץ, וראוי שיקומו עם ראובן גופות רבות מתחלפות כפי התחלפות עתותיו, כדי שיתענגו כלם. ושנאמר שיקום ראובן בחומר ובמזג מתדמה אל המזג הקודם כדי שתחול נפשו בחומר ההוא עם המזג ההוא, ושיתענג החומר הדומה אל חמרו, כמו שכתבנו למעלה בשם הר' אהרן הלוי ז"ל, סר אם כן היושר האלהי אשר אמרו שהוא המביא אל תחית המתים כדי לשלם לו שכר עמלו, כי אין ראוי שישולם שכר אל שמעון חלף העבודה אשר עבד ראובן, וכבר פירשנו בשעבר המאמר שהביאם לחשוב שהשכר והעונש יהיה לגוף גם כן כמו לנפש, ובארנו שאין ענין השכר שוה אל ענין העונש, כי טבע העונש יחייב המצא גוף או דבר מגביל הנפש כדי שתקבל הנפש עונשה בו, מה שלא יחוייב כן בשכר, ובעבור זה הסכים הרמב"ם ז"ל שעיקר הגמול האלהי אל האדם הוא לנפש ולא לגוף.]

ולזה מה שיראה שעיקר התחיה לא תהיה לתת שכר לגוף אלא אם כדי שיקנה האיש ההוא שלמות יותר גדול מאשר קנה בתחלה כאשר היה המונע והמעיקים אשר מחוץ, כמו מצד הגלות או העוני או זולת זה, ולא בא העכוב מצד רוע בחירתו ומצד עצמו כלל, ואם כדי להודיע עוצם יכולת השם יתברך ולפרסם בעולם אמונת האמת, ולפי זה יתחייב שתהיה התחיה לצדיקים בלבד, כמו שאמרו רבותינו ז"ל, ושתהיה התחיה בזמן המשיח, וימצא בכתוב סמך אליה ממה שנמצא שנאמר לדניאל ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין (דניאל י"ב י"ג), וקץ סתם יאמר על קץ הגאולה, ואמר ותנוח, כלומר שימות קודם הקץ, ואחר כן אמר ותעמוד לרמוז על התחיה שתהיה בזמן המשיח לצדיקים גמורים, ואם יאמר קץ על המיתה שהוא קץ כל בשר (בראשית ו' י"ג), יהיה ותעמוד גם כן הבטחה על שיחיה הוא בתחית המתים, שאם היה מדבר על עולם הבא אחרי המות איך יאמר כי אחר שינוח יעמוד לגורל קץ הימין, כי אין ענין לקץ הימין עם עולם הבא, אבל בלי ספק ירמוז על התחיה ההוא לצדיקים בזמן המשיח.

והתחיה הכוללת שתהיה ליום הדין לא נמצא בכתוב רמז אליה, כי מה שאמר הכתוב וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל וגו' (יואל ד' ב'), אינו מדבר בתחיה כלל לפי קשר הפרשה, ותאמן על צד הקבלה בלבד, וזהו הדרך היותר נכון שבררתי בדברים הללו.]

והאומר שבזמן התחיה יעמדו הגופות בנועם מתמיד או בצער מתמיד בלי אכילה ושתייה, ושלא ימותו עוד אחר התחיה כדי שיקבלו שכר מתמיד או עונש על מעשיהם, ושהתחיה לא תהיה לכל העולם ולא לרובם ולא לכלל האומה ולא לרובה אלא למעטים ממנה והם הצדיקים הגמורים, הנה הוא כמי שקבץ בין הסלוק והקיום ולא ירגיש בזה, כי האומר שהתחיה תהיה לקצת האנשים זולת קצת, אין התחיה לשלם שכר אל הגוף, אלא או לפרסם אמונת השם בעולם מצד הנס הנפלא הנראה לעין כל, או לתת דרך אל הצדיק שיזכה לנועם ומדרגה אשר לא יכול

נצי"ב:

זה שגחה פרטית : וידעתם כי אני ה' . הוא הבטחה
אחרת . ולשון חמישי של מעלה . שכל כך העלו דעת
עד שתגיעו למדרגה של וידעתם היינו דבקות ודעת
אלהים . וכי"ז מתפרש להלן ע"ז ו' . והדבר מוכן
שיהי' בזמן מאוחר ממדרגה הקודמת כמו הלשונות
הקודמים . והי' זה משעת מ"ת ואילך (ב) וראוי
לדעת שהבטחה זו אין הפי' שיהי' כל ישראל בזה
הבחינה . דזה א"א שיתנהג חומוה שכל אנשיה יהיו
משוקעים בדעת אלהים . אלא הפי' שיהי' בכס הרבה
אנשי מעלה . ובריש ס' ויקרא ציארנו עפ"י מ"ר דעל
אלה אנשי מעלה כתיב אדם אחד מאלף מנחתי . והיינו
שציארנו ענין ד' כוסות שנשתנו כל ישראל בצורתם
ובדעתם מכאשר היו . בד' מדרגות . אבל יש עוד
כוס חמישי נגד זה הלשון של וידעתם וגו' ובאשר
אין חובה לכל ישראל להגיע לזה המדרגה . ע"כ
זה הכוס הוא מנוק ולא חובה . ועי' מש"כ להלן ע"ז
ו' : מתחת סבלות מצרים . הפלא היותר גדול

הרחב דבר

(א) ולמדנו מדבר ה' למען אנחנו הילך בתורתו אם לא . כי עסק התורה הוא בכלל ידיעת ה' שאמר משה וכן הוא ברור .
שהרי אפי' דין תורה בין אדם לחבירו שהוא מעין מעלת התורה כמש"כ בס' בראשית מ"ט י"ז . אמר ירמיה
הנביא כ"ב ט"ז . דן דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אותי נאם ה' . וכש"כ העוסק בתורה שהוא חביב לפני הקב"ה
יותר מהכל עד שאמר ה' לנפש שכוח יהי' מנסה את ישראל אם ידיעת ה' יהי' בעסק התורה כמש"כ לעיל :

From Within the Tent: The Haftarat:

Haftarat Shabbat Chol Ha-Mo'ed Pesach

Rabbi Michael Taubes

other of those two spies – who is later named as the worthy successor to Moshe Rabbeinu, at which time Yehoshua is described as a man in whom there is *ruach* (*Bemidbar* 27:18); Seforno (*ibid.*, s.v. *ish*) explains this *ruach* as a readiness to be enlightened with the wisdom of Hashem. And, it is the *ruach* which we are told will rest upon the *Mashiach*, a *ruach* representing wisdom and understanding, counsel and strength, knowledge and fear of Hashem (*Yeshayahu* 11:2).

The essence of this *ruach* is a special connection to the Divine, a bond with Hashem; this is the second *ruach* which Yechezkel says will be infused into the dry bones, thus enabling them to grow, live, and flourish not only physically, but also spiritually. Characterized by a strong relationship and even a sense of intimacy with Hashem, this *ruach* is achieved by means of a commitment to, and a deep understanding of, His revealed word – the Torah – and is thus a second blessing bestowed on the dry bones. On the national level, this represents the idea that the revived Jewish nation will be elevated to a unique spiritual plane, and will endure only because of this elevation. It is only with Torah, the soul of the nation, that the Jews will be a distinct people and will not disappear from the historical scene as nations eventually do. This *ruach* is thus specifically associated with the verse expressing knowledge of Hashem – “*viydatem ki ani Hashem*” – “and you shall know that I am Hashem” (*Yechezkel* 37:6) – for that is what this *ruach* eventually leads to. It is noteworthy that this same phrase appears again at the conclusion of this prophecy (*ibid.*, v. 13), perhaps to indicate that this knowledge of Hashem is the ultimate goal of the revival of these dry bones and all it symbolizes. It is also important to stress that when Yechezkel actually prophesied in order to bring the bones to life, a second, separate prophecy was needed to provide them with the needed *ruach* (*ibid.*, vv. 9–10). According to the Malbim (on v. 9, s.v. *va-yomer*; see also Abarbanel on v. 8), this is because only Hashem Himself has the power to bestow this *ruach* – no human being, even with Divine inspiration and assistance, can create this *ruach*. It is logical to suggest that the inability of man to provide *ruach* would especially apply to this second category of *ruach*. The ability to achieve the knowledge of Hashem spoken about by Yechezkel is a special gift from Hashem (similar, perhaps, to that which the Rambam writes about the spirit of prophecy, also a form of *ruach*,

which is not automatically granted to those who seek it; see *Hilkhot Yesodei Ha-Torah* 7:4–5). But Yechezkel teaches us that this *ruach*, and the resulting knowledge of Hashem, will indeed be bestowed by Him upon the revived Jewish nation in the future.

In light of this understanding of Yechezkel's message, we may posit another reason for reading this passage specifically on *Pesach*, for although this holiday celebrates the emancipation of the Jewish people from the slavery of Egypt, the ultimate goal of that freedom was to enable them to ultimately bond with Hashem and receive the Torah at Mt. Sinai. Indeed, Moshe was told right at the outset, when first addressed by Hashem at the burning bush, that when he takes the people out of Egypt, they will serve Him on this mountain (*Shemot* 3:12). In other words, they will all experience the revelation and acquire first-hand knowledge of Hashem (see Rambam, *Hilkhot Yesodei Ha-Torah* 8:2), which, as expressed definitively by the *Sefer Ha-Chinukh* (*Mitzvah* 306), is the entire purpose of the Exodus. Perhaps for this very reason, the exact same phrase which Hashem instructed Yechezkel to say to the dry bones, namely, “*viydatem ki ani Hashem*” – “and you shall know that I am Hashem,” as cited above, He told Moshe to tell the Jewish people in Egypt (*Shemot* 6:7), thereby making clear what the true goal of their redemption was. Bringing the newly formed Jewish people to the exalted level of knowledge of Hashem was the purpose, then, of redeeming them from Egypt. The prophecy that they will again attain that exalted level in the future is the message of Yechezkel, and the two ideas are thus closely linked. These words of Yechezkel are therefore most appropriate for reading on *Pesach*, as they reinforce what we are really supposed to be celebrating.

As an aside, it is interesting to note that the phrase “*viydatem ki ani Hashem*” found in the context of the Exodus appears immediately after the famous “four expressions of redemption” (*Shemot* 6:6–7), associated with the four cups of wine at the *Pesach Seder* (see *Pesachim* 99b with Rashi, s.v. *arba kosot* and Rashbam, s.v. *ve-lo yifchetu*). Some authorities speak of a fifth cup of wine at the *Seder* (see, for example, the position cited, though rejected, by *Tosafot* to *Pesachim* 117b, s.v. *revi'i* and Rif there, 26b in his pagination); the current practice, as presented by the *Mishnah Berurah* (*Orach Chaim* 480:10) and others, is indeed to pour a fifth

678

679

cup, though it need not be drunk. This cup is commonly referred to as the cup of *Eliyahu Ha-Navi*, as it calls attention to our belief that just as Hashem redeemed us from Egypt in the past, He will send Eliyahu to announce our redemption in the future. While most early authorities connect that fifth cup to another word expressing redemption in verse 8 there,¹¹ the Netziv, in his *Ha'amek Davar* to *Shemot* (6:7, s.v. *viydatem*), asserts that this fifth cup actually corresponds to the fifth expression in those verses, namely, *viydatem*. Because, however, not everyone is at that level of knowledge of Hashem, it is not mandatory to drink that fifth cup of wine. Perhaps this is another reason for identifying that cup with *Eliyahu Ha-Navi*. The Rambam (*Hilkhot Melakhim* 12:5), citing a verse which speaks of the land being filled in the future with knowledge of Hashem (*Yeshayahu* 11:9), declares that in the Messianic Era, heralded by Eliyahu, everyone will be very wise, will understand even the most difficult of concepts, and will indeed perceive Hashem on the highest possible level. That will be the fulfillment of the “*viydatem ki ani Hashem*” told to Moshe about the birth of the Jewish nation in Egypt, and to Yechezkel about the future revival of the nation, both appropriately highlighted on *Pesach*.

ספר החינוך מצוה שו

משרשי המצוה על צד הפשט, לפי שכל עיקרן של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמים וארץ וישראל, וכמו שכתוב [ירמיהו ל"ג, כ"ה] אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. והיא העיקר והסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימוה, וכמו שאמר השם למשה [שמות ג', י"ב] וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, ופירוש הפסוק כלומר, הוציאך אותם ממצרים יהיה לך אות שתעבדון את האלהים על ההר הזה, כלומר שתקבלו התורה שהיא העיקר הגדול שבשביל זה הם נגאלים והיא תכלית הטובה שלהם. וענין גדול הוא להם, יותר מן החירות מעבדות, ולכן יעשה השם למשה אות צאתם מעבדות לקבלת התורה, כי התפל עושין אות לעולם אל העיקר.

Horeb P494:

“Learn from the Prophets to know your people as the bearers of this law, in the fight against the deification of wealth and enjoyment and the evil example of the nations; learn to know your own destiny as the outcome of this struggle, and let your own spirit take fire from the spirit of the Prophets. Learn to contemplate, to understand and to love the lofty mission of your people and its age-long record of scorn and sorrow, learn to recognize its grandeur in its degradation.”

מתן תורה \ בני אפרים

יעקב \ יונה \ חבקוק \ שלום

דעת ה' prepared all of them for a higher level of מיתה

Making the Most of Prayer:

Sefer Halkkarim points out that the revivification is called תחיה, which means that Hashem regenerates something that already existed, as opposed to יצירה which would mean that Hashem creates the body anew. In revivifying the body of a righteous person, Hashem is returning the spiritual soul into a body that had already contained it the first time he lived. Obviously, the body is *more* ready to accept the spirituality the second time, and if Hashem can place a soul into a body that never held a soul, He can certainly return the soul into the body that once held it. *Chazal* expressed this idea in the statement, “If what never happened can happen, certainly what has happened can happen.”

Based on *Sefer Halkkarim's* words that Hashem will restore the soul of a righteous person into the same body that once held it, the great *Mekubal* R' Shimon Agasi points to the wondrous גבורה of Hashem involved in this process:

Some bodies will have decomposed, others will have disintegrated into mere particles of dust and earth blown away into the four corners of the earth. Some components of the body may be mixed with other corpses, and others will have been eaten by animals. Despite all this, Hashem will gather each individual speck of earth that was once part of a body and put them back together to form the same body. Moreover, each particle will be in the exact same spot as it was previously. Earth that was once a portion of the eye will once again form the eye, and so on.

“Take note of the great גבורה of Hashem,” continues R' Shimon Agasi. “Who can count the thousands of millions of people that will have existed from the times of Adam HaRishon until the time of revivification of the dead? Taking it a step further, how many billions of millions of particles of earth made up those people? Nevertheless, Hashem will take each individual particle and return it to the exact spot and function in which it existed before, and recreate each part of the body to the exact size and shape that it had in its earlier existence.

"If a person thinks about the incredible wonders involved, he will immediately become imbued with awe of our Great and Awesome King, Whose might and wisdom are infinite.

"The reason that we mention revivification of the dead in the *berachah* of *gevuros*," concludes R' Shimon Agasi, "is because it truly involves phenomenal power." (p. 257-258)

רינת חיים 53-55

נד	רינת חיים / ביאורי תפילת שמו"ע
	<p>(עץ יוסף" בסידור "אוצר התפילות" עמ' 323). וע"י שהתפללו עשאים השי"ת שליחים להחיות מתים, וגם אז השי"ת הוא שהחיה המתים בפועל, כי בכל הפעולות שעשו לא פעלו מאומה רק לאחר שהתפללו אליו ית'.</p> <p>ככתוב (מלכים ב, ד, לב"ה) "ויבוא אלישע הביתה, והנה הנער מת מושכב על מיטתו: ויבוא ויסגור הדלת כעד שניהם, ויתפלל אל ה': ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו ויגהר עליו, ויחם בשר הילד: וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו, ויזרר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו: ופירש הרד"ק "וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה: וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המיטה אשר הנער שם, ושכב עליו והתנפל עליו עד שחם בשרו, ואחר כך שב לארץ להתפלל והתנפל עוד, ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה' לכיון לבו יותר". וכן בגמ' (שם) במעשה שרבי חנינא בר חמא תלמידו של רבינו הקדוש החייה את עבדו המת של אנטונינוס, נאמר "בעא רחמי עליה ואחייה". נמצא שהוא ית' המקור לכל הגבורות שישנם בכריאה מה שרואים בטבע, והגבורות שככה האדם לפועל, הוא ית' בעל הבית על זה.</p> <p>"ומי דומה לך". על שם (ישעיה מ, יח) "ואל מי תדמיון אל". (אבודרהם עמ' צו). לא רק "מי כמוך" אין גיבור כמוך, אלא אפילו "ומי דומה לך". אין לגבורת נכרא כלשהו - דמיון לגבורתו ית'. ביאר ה"עץ יוסף" (אוצר התפילות עמ' 322) "שאינו דומה תחיה שהיתה על ידיהם - של הנביאים והחכמים - לתחיה שתהיה על ידו ית', שלתחייתם יש מיתה אחריה שהוצרכו לחזור ולמות... אבל אחר התחיה שתהיה על ידו ית' לא תהיה שוב שום מיתה בעולם... הרי שאינו דומה לו ית' כלל... שהרי אין חיהם חיי נצחים, שהרי היו צריכין למות עוד הפעם, ונמצא שאין תשועתם תשועה אמיתית". כי הנביאים שהחיו מתים החיו את הגוף והחזירו אותו למצבו הקודם - בשר ודם העומד למות, אבל תחיית המתים שיחיה הקב"ה יקומו לחיות חיים נצחים כי יתחלף טבעם ויחזרו למדרגת אדם הראשון לפני החטא. כמו שכתב רמח"ל (עין ביאורים לדעת תבונות 255 עמ' קיא) "שגופו לפני החטא היה כערך רוחניותו עתה" (שם, עמ' קנד). "כי כבר היה זוך גופו כמציאות המלאכים ממש, עד שהיה מקום הגוף לדירתו - הגן עדן, שהוא גם עכשיו מדור למלאכים ולרוחות" (שם, עמ' קיב). ונשמתו לפני החטא היתה במדרגה עליונה הרבה יותר ממצבנו היום, זוהי עיקר מעלת תחיית</p>

צדיקים החיו מתים רק בכח התפילה

נדגים את הדבר בגבורה המרכזית המוזכרת בברכת הגבורות, והיא "ענין תחיית המתים" כי בה אנו רואים במיוחד את גבורתו ית'. הן בכך שאע"פ שאין "מיתה בלא חטא" (שבת נה.), כלומר מידת הדין מחייבת מיתה, והקב"ה בחסדו מתגבר על הדין, ומתקן את החטאים שהיו סיבת המוות ומחיה המתים. והן בכך שתחיית המתים היא הנהגה ניסית המתגברת על הטבע. והקב"ה הוא המקור והשורש לגבורת תחיית המתים, כי גם אם מצאנו שנביאים וחז"ל הקדושים היה בכוחם להחיות מתים, כמכואר בגמ' (ע"ו י'): שאנטונינוס אמר לרבנו הקדוש על תלמידיו "ידענא זוטי דאית ככו מחיה מתים", אבל "הלא לא ככח גבורתם עשו את כל אלה, רק שהיו לפניו ית' ככך המתחטא אצל אביו",

המתים שיעשה הקב"ה שיקים את הגוף הישן כבריאה חדשה שתחיה לנצח, ואת זה אין בכח שום אדם לעשות כולל הנביאים, וזהו "ומי דומה לך". אין במציאות שום דמיון בין תחיית המתים שהחיו נביאים וחכמים לתחיית המתים שיחיה הקב"ה.

עוד כתב הריטב"א (תענית ב.) "והשלישי: שאומר 'מלך ממית ומחיה', הוא על המתים שמתו ממש, שהוא מחיה בעולם הזה על ידי נביאיו אליהו ואלישע החיו מתים. היינו מלבד תחיית המתים הכללית שתהיה בעתיד, יש עוד עניין של תחיה בפועל ע"י הנביאים. וכן יש מושג נוסף של תחיית המתים "ועל אותם בעולם הנשמות". כי גם בתקופה שבין יום המיתה עד תחיית המתים, כאשר נשמת האדם הולכת לעולם הנשמות, ושם הקב"ה נותן לה חיות רוחנית וקיום עד שיבוא הזמן להכנס שוב בגוף. ועל שתי בחינות תחיית המתים הללו אנו אומרים "מלך ממית ומחיה".

The goal of Creation is 'ה' כי אני ה' וידעתם את ה' כי אני ה' – anyone who is deserving or capable, based on their decisions and developed convictions, will get there, will get to the Top of the Mountain – or to the Revelation, like מתן תורה בהר סיני, to the ultimate ידיעה את ה'.

Chatzos – 12:51 am

Alos HaShachar – either 3:31am or (72 minutes before sunrise) 4:25 am